T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİYARBAKIR İLİNDE SÜT SIĞIRCILIĞI YAPAN İŞLETMELERİN MEVCUT DURUMU

Maşallah BARUT

ZOOTEKNİ ANABİLİM DALI

ŞANLIURFA
2020

Doç. Dr. Kemal YAZGAN danışmanlığında Maşallah BARUT'un hazırladığı **"Diyarbakır İlinde Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Mevcut Durumu"** konulu bu çalışma 14/09/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman : Doç. Dr. Kemal YAZGAN …….

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Gonca ÖZMEN ÖZBAKIR …….

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İlkay BARITCI …….

Bu tezin Zootekni Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

Doç. Dr. İsmail HİLALİ
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgü ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET i
ABSTRACT ii
TEŞEKKÜR iii
ŞEKİLLER DİZİNİ iv
ÇİZELGELER DİZİNİ v
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ vi
1.GİRİŞ 1
2.ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR 8
3.MATERYAL ve YÖNTEM 11
4. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA 18
4.1. Diyarbakır İlinde İlçelere Göre Sığır Sayıları 19
4.2. Barınak Tipleri 20
4.3. Diyarbakır İlinde İlçe Bazında İşletme Sayısı ve Hayvan Mevcutları 21
4.4. Diyarbakır İlinde Ay ve Yıl İtibariyle Yapılan Suni Tohumlama Sayıları 23
4.5. Hayvan Sayılarına Göre İlçelerdeki İşletme Büyüklükleri 24
4.6. Diyarbakır İlinde 20 Baş ve Üstü Sığıra Sahip DDSYB Üyesi İşletmelerin İlçelere Göre Dağılımları 26
4.7. Diyarbakır İline Yıllara Göre İthal Edilen Sığır Varlığı 27
4.8. Diyarbakır İlinden Yıl İtibariyle Sevk Edilen Sığır Sayısı 28
4.9. Diyarbakır İlinde Yıllar İtibariyle Ölen Buzağı Sayıları 29
4.10. Diyarbakır İlinde Irklara Göre Hayvan Varlığı 30
4.11. Diyarbakır İlinin Yıl İtibariyle Almış Olduğu Destekleme Miktarları 35
4.12. Diyarbakır İlinde 2017 ve 2018 Yılı Süt Verimlerine İlişkin Tutulan Kayıtlar 36
5.SONUÇLAR ve ÖNERİLER 42
KAYNAKLAR 47
ÖZGEÇMİŞ 50

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

DİYARBAKIR İLİNDE SÜT SIĞIRCILIĞI YAPAN İŞLETMELERİN MEVCUT DURUMU

Maşallah BARUT

Harran Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Zootekni Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Kemal YAZGAN
Yıl:2020, Sayfa:50

Bu çalışma Diyarbakır ilinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin çeşitli kayıtların değerlendirilmesi suretiyle mevcut yapıları ile karşılaştıkları sorunların belirlenmesi ve bunlara ilişkin çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın materyalini, Diyarbakır Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği (DDSYB)'nden ve Diyarbakır İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden temin edilen belge, bilgi ve dokümanlar oluşturmuştur. Söz konusu kayıtlar 2013-2019 yılları arasını ve Diyarbakır'ın tüm ilçelerini kapsamaktadır. Araştırma sonucunda Diyarbakır ilinde dişi buzağı, dişi dana, düve ve inek olarak toplam 224,278 baş hayvanın bulunduğu belirlenmiştir. İl genelindeki barınak yapılarına bakıldığında kapalı barınak tipinin (%87) bölgede daha çok tercih edildiği, bunu sırasıyla yarı açık (%10) ve açık (%3) tip barınak yapılarının takip ettiği saptanmıştır. Diyarbakır genelinde süt üretiminde kullanılan ırkların başında sırasıyla farklı düzeyde Simental melezleri (%43.36), Siyah Alaca melezleri (%12.51), Simental (%9.15) ve Esmer olarak da adlandırılan İsviçre kahverengisi melezleri (%7.47) kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte 1-5 baş arası sayıda hayvan barındıran işletmelerin toplam işletmeler içindeki payının %40.10 olduğu, 20 baş ve üstü sığıra sahip işletme sayısının en fazla Kulp (%14.7) ilçesinde olduğu belirlenmiştir. Ön soy kütüğüne kayıtlı hayvan sayısının 349,236 baş, buna karşılık soy kütüğüne kayıtlı hayvan sayısının ise sadece 6,478 baş olduğu saptanmıştır. Ayrıca Diyarbakır dışına en fazla hayvan sevki yapan ilçelerin %14.91'lik payla Ergani ve % 13.31'lik payla Bağlar ilçeleri olduğu ve en fazla sığır ithal edilen ülkenin Uruguay olduğu saptanmıştır. Diyarbakır ilinde 2015-2018 yılları arasında buzağı, anaç sığır ve süt desteği olmak üzere toplam 127,710,859 TL tutarında destekleme yapılmıştır. Hayvansal ürün destekleme politikalarında yapılan çeşitli değişikliklerin DDSYB'ye iletilen süt verimi ve soy kütüğüne ilişkin kayıtlarda ciddi eksikliklerin oluşmasına yol açtığı, bununla birlikte kayıt dışı süt üretiminin arttığı ve suni tohumlama sayısında azalmaların yaşandığı belirlenmiştir. Önlem alınmadığı takdirde bunun Diyarbakır'daki süt sığırcılığını olumsuz olarak etkileyeceğini, süt verimleri ve soy kütüğü kayıtlarının tutulmasında aksaklıklara yol açacak destekleme politikalarından mutlaka kaçınılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Diyarbakır, süt sığırcılığı, süt sığırı varlığı, süt verim kayıtları, suni tohumlama

ABSTRACT

MSc Thesis

THE STATUS OF DAIRY CATTLE ENTERPRISES IN DIYARBAKIR PROVINCE

Maşallah BARUT

Harran University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Animal Science

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Kemal YAZGAN
Year: 2020, Page: 50

This study was carried out to determine the status and problems, to present solution proposals related to these problems for dairy cattle breeding enterprises placed in Diyarbakır province by evaluating various official records. Documents and information obtained from Cattle Breeders Association of Diyarbakır (DDSYB) and Diyarbakir Directorate of Provincial Agriculture and Forestry were used as research material for this study. Records included between 2013-2019 years and all district of Diyarbakır province. At the end of research, it was determined that there were a total of 224,278 animals in Diyarbakır as female calves, female heifer (from the 6 month of age to the 1 year of age), heifer (from the 1 year of age to the calving) and dairy cow. Considering the barn style, it was detected that closed-system barns (87%) were preferred mostly and semi-open (10%) and open-systems (3%) followed this respectively in Diyarbakır province. Different genotypic level crossbreed Simmental (43.36%) and crossbreed Holstein (12.51%), Simmental (9.15%) and various genotypic level crossbreed Brown Swiss (7.47%) were the most used cattle breeds for milk production in Diyarbakır. It was determined that the ratio of barns sheltering with 1 - 5 animals, in total number of barns was 40% and the greatest number of barns sheltering over 20 animals were in Kulp (14.7%) district. While the number of animals which were recorded to the primary pedigree recording system were 349,236, number of animals recorded to the pedigree recording system were only 6,478. It was detected that Ergani and Bağlar districts dispatched the greatest number of animals to out of Diyarbakır. On the other hand, cattle were imported mostly from Uruguay to Diyarbakır. Also, for calf, calving cow and milk production, a total of 127,710,859 TL was paid to breeders by government as subsidy between 2015-2018 years in Diyarbakır. It was detected that various changes in subsidy policies for animal husbandry caused some deficiency in the records regarding milk yield and pedigree information declared to DDSYB. On the other hand, unrecorded milk production increased, and the number of artificial insemination rates decreased. If no precaution is taken, these unfavorable factors can be negatively affecting the dairy cattle breeding in Diyarbakır. It was concluded that subsidy policies that would cause a lack of in recording of milk yields and pedigree information, should be avoided.

KEYWORDS: Diyarbakır, dairy cattle breeding, dairy cattle presence, milk yield records, artificial insemination

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca bana sabır ve özenle yardımcı olan hiçbir konuda desteğini esirgemeyen tez danışman hocam Doç. Dr. Kemal YAZGAN'a, çalışmamda yer alan verilerin temininde benden yardımlarını esirgemeyen Damızlık Sığır Yetiştirici Birliği çalışanlarına, Diyarbakır Hayvan Sağlığı Şube Müdürlüğü'nde görevli veteriner hekim arkadaşlarıma ve Hazro İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğünde görevli mesai arkadaşlarıma sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No

Şekil 4.1. Diyarbakır ilinde bulunan barınak tiplerinin oransal dağılımı 21
Şekil 4.2. Diyarbakır ilinde yıl itibariyle ölen buzağı sayıları.....30

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa No

Çizelge 1.1. 2020 yılı itibarı ile Diyarbakır da ilçeler bazında mera varlığı ve yem bitkileri üretimi yapılan alan 6
Çizelge 4.1. Diyarbakır ilinde ilçelere göre sığır sayıları 20
Çizelge 4.2. Diyarbakır ilinde ilçe bazında işletme sayısı ve hayvan mevcutları 23
Çizelge 4.3. Çizelge 4.3. Diyarbakır ilinde ay ve yıl itibariyle yapılan suni tohumlama sayıları 24
Çizelge 4.4. Diyarbakır ilinde ilçeler bazında kapasitelerine göre işletme sayıları 25
Çizelge 4.5. Diyarbakır ilinde 20 baş ve üstü sığıra sahip DDSYB üyesi işletmelerin ilçelere göre dağılımlar 27
Çizelge 4.6. Diyarbakır iline yıllara göre ithal edilen sığır varlığı 28
Çizelge 4.7. Diyarbakır ilinden yıl itibariyle sevk edilen sığır sayısı 29
Çizelge 4.8. Diyarbakır ilinde ırk bazında dişi buzağı, dişi dana, düve ve inek varlığı 34
Çizelge 4.9. Diyarbakır ilinin yıl itibariyle almış olduğu destekleme miktarları 35
Çizelge 4.10. Diyarbakır ilinde 2017 yılı aylar itibariyle bazı ilçeler bazında hayvan başına düşen aylık süt ortalamalarına ilişkin kayıtlar (kg) 37
Çizelge 4.11. Diyarbakır ilinde 2017 yılı aylar itibariyle bazı ilçeler bazında hayvan başına düşen günlük süt ortalamaları (kg) 37
Çizelge 4.12. Diyarbakır ilinde 2018 yılı aylar itibariyle bazı ilçeler bazında hayvan başına düşen aylık süt ortalamalarına ilişkin kayıtlar (kg) 41
Çizelge 4.13. Diyarbakır ilinde 2018 yılı aylar itibariyle bazı ilçeler bazında hayvan başına düşen günlük süt ortalamaları (kg) 41

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

da	Dekar
DSYB	Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği
DDSYB	Diyarbakır Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
kg	Kilogram
km²	Kilometrekare
l	Litre
m	Metre
M	Melez
TL	Türk Lirası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
°C	Santigrat derece

1. GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve sanayileşme atılımları içerisinde tarım sektörünün önemi her geçen gün daha da belirginleşmektedir. Sanayileşen gelişmiş ülkelerde bile tarım hem ekonomik hem de sosyal açıdan büyük önem teşkil eder. Tarım sektörü içerisinde yer alan hayvancılığın ise üretim içerisindeki payının önemi yadsınamaz olup, gelişmiş ülkelerde hayvancılığın tarımsal üretimdeki payı %50'nin üzerinde seyretmektedir. Bu değer Fransa'da %60, İngiltere'de %70 ve Almanya'da %75'e kadar çıkmaktadır (Demir ve Sancar, 2012). Buna karşılık Türkiye'de hayvancılık sektörünün tarımsal üretim değerindeki payı %25'tir (Semerci ve Çelik, 2016).

Hayvancılık sektörü dünya genelinde en az 1.3 milyar kişiye iş olanağı sağlamakta ve gelişmekte olan ülkelerde 600 milyon çiftçi ailesi geçimini bu yolla sağlamaktadır. Hayvancılık, özellikle kırsal bölgeler için önemli bir risk azaltıcı faaliyet olarak değerlendirilebilir (Bashimov, 2017). Bununla birlikte hayvancılık gelişmekte olan ülkelerde en hızlı büyüyen sektörlerinden birisi olup, gelişmekte olan ülkelerde hayvansal üretimin tarımsal GSYİH içindeki payı %33 civarındadır ve bu oran hızla artma eğilimindedir (Thornton, 2010).

Büyükbaş hayvancılığın kırsal alanda yaşayan insanların temel geçim kaynaklarından biri olarak özellikle gelişmekte olan bölgeler için ekonomik öneminin yanında iç göç kaynaklı problemlerin çözümünde de önemli bir fonksiyonu vardır (Güven ark., 2017). Bununla birlikte tarımsal faaliyetlerdeki verimlilik artışıyla kırsalda kişi başına düşen gelirin yükseltilmesinde önemli bir işleve sahiptir (Schneider ve Gugerty, 2011).

Büyükbaş hayvancılıkta elde edilen et ve süt, insanların sağlıklı ve dengeli beslenmesinde son derece önemli bir role sahiptir. Türkiye'deki nüfus artışı, beslenme kültürü, kentleşme, kişi başına gelir düzeyindeki artış gibi etmenler de et ve süt ürünlerine yönelik talebi yukarı çekmektedir (Gül ve Uzun, 2014).

Türkiye'de canlı hayvan üretim değerlerinde en yüksek değer kalemi %68.3 pay ile büyükbaş hayvanlar olurken, yine hayvansal ürünler kategorisindeki et, süt ve deri üretim değerlerinde büyükbaş hayvan ürünleri %75.7 paya sahiptir. Bununla birlikte 2015 yılından itibaren canlı hayvan üretim değeri %126 artmıştır. En önemli artış %137 ile küçükbaş hayvanlarda gerçekleşmiş olup büyükbaş hayvanlarda artış %128 olmuştur. Ayrıca 2015-2019 döneminde büyükbaş hayvan varlığı %26 artışla 17.8 milyon başa, yükselmiştir. Söz konusu dönemde en büyük artış %38 ile manda varlığında görülürken, sığır varlığı %26 artmıştır. Diğer taraftan 2019 yılında, bir önceki yıla göre büyükbaş hayvan varlığı %3.8 artmıştır. Sığır sayısı 17 milyon 688 bin, manda sayısı 184 bin başın üzerine çıkmıştır (Anonim, 2020a).

2002-2019 döneminde; kültür ırkı sığır varlığı %360, kültür melezi sığır %73 artış gösterirken, yerli sığır ırkı %56 azalmıştır. 2019 yılında bir önceki yıla göre; kültür sığır ırkı varlığı %1,6, kültür melezi %7.4 oranında artış gösterirken, yerli ırk %1.2 oranında azalmıştır. Bununla birlikte, 2015-2019 döneminde ortalama karkas ağırlığı sığırda %10 artarak 296 kilograma, 2019 yılında bir önceki yıla göre kesilen hayvan sayısı sığır için %6,1'lik artışla 3 milyon 600 bin, manda için %82 azalışla 338 bin baş olarak gerçekleşmiştir (Anonim, 2020a).

Canlı hayvan ithalatlarının çoğunluğunu büyükbaş oluşturmaktadır. 2019 yılında bir önceki yıla göre kilogram bazında toplam canlı hayvan ithalatı %60, büyükbaş hayvan ithalatı %60, küçükbaş hayvan ithalatı ise %74 azalmıştır. Besilik büyükbaş hayvan ithalatı %49, damızlık büyükbaş hayvan ithalatı %86 ve kasaplık büyükbaş hayvan ithalatı %96 azalmıştır. 2019 yılında gerçekleşen büyükbaş ithalatının çoğunluğu besilik olmak üzere %33'ü Uruguay, %27'si Brezilya, %11'i Çekya'dan yapılmıştır. Damızlık sığır ithalatının %32'si Almanya, %18'i Avusturya, %14'ü Çekya'dan sağlanmıştır. Kasaplık sığır ithalatının %49'si Uruguay, %40'ı Brezilya ve %11'i Fransa'dan yapılmıştır. 2019 yılında canlı olarak ithal edilen küçükbaş hayvanların tamamı damızlık hayvanlardır. İthalatımızın %87'si Macaristan, Bulgaristan ve Ukrayna'dan yapılmıştır. Bununla karşılık, 2019 yılında canlı büyükbaş hayvan ihracatımız 2.016 baş olarak gerçekleşmiştir. Büyükbaş

hayvan ihracatımızın %80'i kasaplık hayvan olarak yapılmıştır. Kasaplık hayvan ihracatımızın da %75'i Irak ve İran'a yapılmıştır (Anonim, 2020a).

FAO'nun 2000 yılı verilerine göre kişi başına düşen sığır eti tüketimi, Avrupa Birliği üyesi yirmi sekiz ülkede 12,67 kg, Türkiye'de 3,97 kg iken 2016 yılında bu rakamlar sırasıyla 11,06 kg ve 8,30 kg olmuştur. Bununla birlikte TÜİK verileri kullanılarak kişi başı tüketim = üretim + ithalat – ihracat / nüfus formülüyle yapılan hesaba göre 2019 yılı kişi başı toplam et tüketimi 36,30 kg olup bunun %35.8' i (12,99 kg) büyükbaş etidir (Anonim, 2020a).

Dünyada toplam sığır varlığının %17.8'i, keçi varlığının %20.7'si, koyun varlığının %20.8'ü ve manda varlığının %33.7'si sağılmaktadır. Ayrıca, 1990-2018 döneminde, dünya süt veriminde en yüksek artış %66.7 ile manda sütünde olup %20 ile inek sütü onu takip etmektedir. Bununla birlikte, FAO'nun 2018 yılı verilerine göre dünyada sağılan hayvan varlığı; sığır 265 milyon baş, manda 70 milyon baş, koyun 251 milyon baş ve keçi 216 milyon baştır. FAO'ya göre, 840 milyon ton olan 2018 yılı dünya süt üretimi (inek, manda, koyun, keçi), 2017 yılı üretimine göre (828 milyon ton) %1,4 oranında artmıştır. Bununla birlikte dünyada 2018 yılı toplam süt üretiminde en büyük payı %82 (683 milyon ton) ile inek sütü alırken, manda sütü %15 (127 milyon ton), koyun sütü %1 (11 milyon ton) ve keçi sütü %2 (19 milyon ton) paya sahiptir (Anonim, 2020a).

FAO'nun 2018 yılı verilerine göre inek sütü veriminde dünya ortalaması 2.577 kg/yıl iken en yüksek inek sütü veriminin görüldüğü İsrail'de ise 13.412 kg/baştır. ABD'de 10.463 kg/baş olan inek sütü verimi Avrupa Birliği ülkelerinden Danimarka'da 9.895 kg/baş olmuştur. Önemli süt üreticileri olan Hindistan ve Pakistan'da inek sütü verimi dünya ortalamasının altındadır. Türkiye, 3.142 kg/baş inek sütü verimi ile dünya ortalamasının üzerindeyken 998 kg/baş manda sütü verimi ile dünya ortalamasının altında kalmaktadır. FAO'nun verilerine göre, 2018 yılında dünya inek sütü üretimi önceki yıla göre %0.8 oranında artarak 683 milyon ton olmuştur. Dünya inek sütü üretiminin %62'si AB, ABD, Hindistan ve Çin tarafından

sağlanmıştır. Türkiye ise dünya üretiminde %2.9'luk payı ile 9. sırada yer almaktadır (Anonim, 2020a).

TUİK (2019) verilerine göre ülkemiz toplam süt üretiminin %90.51'ini inek sütü, %6.63'ünü koyun sütü, %2.51'ini keçi sütü ve %0.35'ini manda sütü oluşturmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de sanayiye giden inek sütü miktarı 9,559,965 ton olup toplam süt üretiminin %41'ini oluşturmaktadır. Dünyada ise 2018 yılında 445 milyon ton süt toplanmış olup üretilen sütün %51'i kadardır. Yine TUİK verilerine göre 2002-2019 yılları arasında sağılan hayvan varlığında en fazla artış %54 ile keçi ve manda sayısında olurken sığır sayısında ise artış %50'dir. Bununla birlikte 2002-2019 döneminde sağılan kültür sığırı varlığımız %282 artış gösterirken yerli ırk sayısında %63 düşüş yaşanmıştır. Bununla birlikte 2015-2019 döneminde toplam sağılan büyükbaş varlığı %19, büyükbaş süt üretimi %23 sağılan küçükbaş varlığı %27 küçükbaş süt üretimi de %27 artmıştır. Ayrıca, 2019 yılında sağılan sığır varlığı önceki yıla göre %3.8 artışla 6,660,086 baş olurken, bu artışta kültür ve melez ırkta sağılan sığır varlığındaki artış etkili olmuştur. Sağılan sığır varlığı artışı kültür ırkı için %2, melez ırkı için %7.4 olmuştur. Yerli ırkta ise %1.8 oranında düşüş göstermiştir. Buna karşılık 2019 yılında büyükbaş süt üretimi önceki yıla göre %3.7 artışla 20,861,716 ton olarak gerçekleşmiştir. Büyükbaş sütü üretiminde manda sütünün payı sadece %0.38'dir. Büyükbaş süt üretiminin yaklaşık %23'ü Konya, İzmir, Erzurum, Balıkesir ve Diyarbakır ilinde yapılmakta olup, manda sütü üretiminde Samsun, Diyarbakır, İstanbul, Bitlis, Tokat, Balıkesir illeri yaklaşık %50 paya sahiptir.

Ülkemizde 2020 yılı itibariyle yaklaşık 1,112,466 adet süt sığırcılığı işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerin %40'ını 1-5 baş hayvana sahip işletmeler oluştururken 50 baş ve üzeri işletmeler sadece %2.5'ini oluşturmaktadır. Toplam sağılan büyükbaş varlığımız dikkate alındığında işletme başına ortalama hayvan varlığı yaklaşık 6 baştır. Buna ilaveten 2020 yılı hayvan sayısı en fazla olan işletme ölçeği 20-49 baş arası olmuştur. Bütün işletmelerde bulunan toplam hayvan sayısının % 21'i 20-49 baş arası işletmelerde bulunduğu görülmektedir (Anonim, 2020a).

Ülkemizde üretilen sütün sadece yaklaşık %45'inin sanayiye aktarılması nedeniyle yerelde tüketilen ve hayvan beslemesinde kullanılan üretim %55 civarındadır. Yerel tüketim ve hayvan beslemesinde kullanılan oranın yüksek olması nedeniyle tüketim verileri net olarak hesaplanamamaktadır. Ulusal Süt Konseyince 2019 yılı içme sütü tüketimi kişi başı yıllık 39.7 kg olarak hesaplanmıştır (Anonim, 2020a).

Diyarbakır ilinin köy ve ilçeler dâhil nüfusu 1,756,353' tür (TÜİK 2019). Diyarbakır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta kısmında, Mezopotamya olarak tabir edilen bölgenin kuzeyinde yer almakta olup Karacadağ'ın bazalt platosunun doğu kenarında, Dicle Vadisi'nden 100 m kadar yükseklikte bir düzlük üzerindedir. Doğusunda Batman ve Muş, batıda Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, kuzeyinde Elâzığ ve Bingöl, güneyinde ise Mardin illeri bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 640-660 m arasında değişmekte olup ortalama 650 m'dir. İlin yüzölçümü 15,168 km^2'dir (Anonim, 2020b).

Diyarbakır'da sert bir kara iklimi egemendir. Yazları çok sıcak geçer fakat kışları Doğu Anadolu Bölgesi kadar soğuk geçmez. Bunun başlıca nedeni Güneydoğu Toroslar yayının kuzeyden gelen soğuk rüzgârları kesmesidir. En sıcak ortalaması 31 °C, en soğuk ay ortalaması ise 1.8 °C'dir. Günümüze kadar ölçülen en yüksek sıcaklık 46.2 °C ile 21 Temmuz 1937 gününde, en düşük sıcaklık ise -24,2 °C ile 11 Ocak 1933 gününde yaşanmıştır. Yıllık yağış ortalaması 496 milimetre olan şehirde, bu yağışın %2'lik kısmı yaz aylarında düşmektedir. Kuzeydeki dağların eteklerine doğru gidildikçe yağışlar da artar. Güneydoğu Toroslar yayının kuzeyden gelen soğuk rüzgârları kesmesi ile son yıllarda yapılan barajların (Karakaya, Atatürk, Dicle ve Kral Kızı barajları) oluşturduğu yapay göletler, geniş buharlaşma yüzeyleri oluşturmaktadır; bu nedenle, Diyarbakır Havzası'nın kuru havasının nisbi neminde artış olmuştur. (Anonim, 2020b). Toplamda 17 ilçesi (Sur, Yenişehir, Bağlar, Kayapınar, Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice, Silvan) bulunur.

Ülkemizde geniş çayır mera alanlarına sahip ve yem bitkisi üretimi yapılan (Çizelge 1.1) dolayısıyla sığır eti ve sütü üretimi adına büyük potansiyele sahip Diyarbakır ilinde 2019 yılı itibarı ile üretilen inek sütünün 673,073 ton olduğu tespit edilmiştir. (Anonim, 2020c). Bu rakamlar Diyarbakır'ı ülkemizde en çok sığır sütü üreten beşinci il yapmaktadır (TUİK, 2019).

Çizelge 1.1. 2020 yılı itibarı ile Diyarbakır da ilçeler bazında mera varlığı ve yem bitkileri üretimi yapılan alan (Anonim, 2020d).

İlçeler	Toplam mera varlığı (da)	Yem bitkileri üretimi yapılan alan (da)
Bağlar	183,070.40	883.04
Bismil	138,569.79	3,207.05
Çermik	60,674.70	1,410.45
Çınar	153,762.02	4,062.47
Çüngüş	69,488.42	201.16
Dicle	12,248.10	988.38
Eğil	73,718.85	381.53
Ergani	401,392.26	2,105.42
Hani	7,176.97	2,552.80
Hazro	18,678.82	-
Kayapınar	118,039.24	1,806.17
Kocaköy	1,298.95	-
Kulp	44,670.15	293.82
Lice	12,404.82	-
Silvan	33,134.83	-
Sur	38,191.11	2,728.76
Yenişehir	39,154.75	801.71
Toplam	**1,405,674.18**	**21,422.76**

Ülkesel veya bölgesel seviyede yapılması planlanan her türlü tarımsal araştırma da envanter çalışmaları temel unsurdur. Yetiştirici düzeyinde ıslah ve çevre faktörlerinin iyileştirilmesi amacına yönelik gerçekleştirilecek bütün çalışmalarda başarılı olabilmek yetiştiricilerin katılımlarıyla doğru orantılıdır. Yetiştiricilerin bu tip çalışmalara katılımları ise ancak, yapılacak çalışmaların onların ihtiyaçlarının göz önüne alınması durumunda sağlanabilir. Yetiştiricilerin hangi noktalarda nelere ihtiyaçlarının olduğunu tespit etmenin yolu ise anket ve detaylı envanter çalışmalarıdır. Hayvancılık işletmelerinde karlılığın artırılması noktasında yapılması gereken ilk uygulamalar çevresel düzenlemelere yönelik olmalıdır.

Hayvancılık işletmelerinde çevre faktörlerinin iyileştirilmesiyle genotipin de buna paralel olarak iyileştirilmesi gerekmektedir (Gezer, 2010).

Bu araştırmada Diyarbakır Merkez ve 17 İlçesi (Sur, Yenişehir, Bağlar, Kayapınar, Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice, Silvan)'de Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, Süt Üreticileri Birliği ve Damızlık Sığır Yetiştirici Birliğinden alınan hayvan varlığı, il genelinde işletme ve hayvan mevcutları, suni tohumlama, kapasitelerine göre işletme sayıları ve listesi, ithal sığır varlığı, hayvan sevki, buzağı ölümleri, il bazında ırk dağılımı, işletme sayıları ve destekleme miktarları, günlük ve aylık süt ortalamaları ile ilgili istatistiksel veriler ışığında işletmelerin mevcut durumu, yapısı ve sorunları tespit edilerek, sorunların çözümü için önerilerde bulunulmuştur.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Bakır (2002) tarafından yürütülen bir çalışmada Van merkez ve belirli ilçeleri baz alınarak söz konusu bölgede yabancı ülkelerden getirilen sığırların yetiştiriciliğini yapan işletmelerin mevcut yapıları, ahırların gerek morfolojik yapıları ve gerekse teknik özellikleri ve bu özelliklerin yetiştirdikleri hayvanlar üzerine etkileri araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, bölgede %92.5'i küçük, %5.6'sı orta ve %1.9'u büyük ölçekli işletmelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Irkların popülasyon yoğunluğuna bakıldığında, popülasyonun %61.1'i Sarı Alaca, %33.5'i Siyah Alaca ve %5.4'nün Esmer ırklarından oluştuğu belirlenmiştir. İşletmelerde sağımın hem elle hem de makine ile yapıldığı, iyi olamayan barınak şartlarından dolayı işletmedeki hayvanlarda belirli dönemlerde hastalıkların arttığı tespit edilmiştir.

Tandoğan (2006) tarafında gerçekleştiren bir diğer çalışmada Afyonkarahisar'da yetiştiricilikle uğraşan üreticilerin gerek üretim ve gerekse pazarlama aşamasında karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve sorunlara çözüm bulunması amaçlanmıştır. Çalışma, Afyonkarahisar'da bulunan Damızlık sığır Yetiştiricileri Birliği'ne (DSYB) üye olan yetiştiricilerle yüz yüze yapılmış ve çalışmada hayvan yoğunluğuna göre işletmeler küçük, orta ve büyük işletmeler olarak sınıflara ayrılarak işletmeler ekonomik açıdan incelenmiştir. İşletmelere yapılan masraflar en fazladan en aza doğru sıralandığında; en fazla yem masrafının olduğu bunu iş gücü ve sağlık harcamalarının takip ettiği saptanmıştır. Gelir düzeyini ise en başta süt üretiminden elde edilen gelir ve buzağı satışından elde edilen gelir olarak sıralandığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda gerek yem maliyetinin yüksek olması ve gerekse üretim ve pazarlama sırasında yaşanan sorunların birim alanda elde edilen kar oranını kısıtladığı belirlenmiştir.

Soyak ve ark. (2007) tarafından yürütülen bir çalışmada Tekirdağ'daki süt sığırcılığının mevcut durumunu ve Tekirdağ ili tarımı içindeki yeri incelenmiştir. Araştırmada Tekirdağ ilindeki süt sığırcılığı işletmelerinde kimi zootekni kriterlerinin belirlenebilmesi adına, anket yolu ile süt sığırlarının bazı morfolojik özelliklerinin ölçümlenmesi gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasında genellikle

işletmecilerin barınak yapıları, yetiştiricilerin eğitim düzeyleri, işletmelerdeki hayvan popülasyonu, sağımın elle mi yoksa makine ile yapıldığı gibi konular yer almıştır. Çalışmadaki ankette üreticilere işletme sahiplerinin genel durumu, eğitim durumu, aile yapıları, işletmelerin yapıları, mevcut hayvan varlığı, barınak durumları, bakım besleme koşulları, sağım ve çiğ süt kalitesi, ildeki yetiştirici örgütlerinin ve hayvancılığa ilişkin desteklemelerin durumu gibi konulara ilişkin sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular üreticilerin %59'unun ilkokul, %11 ortaokul, %1 okumamış, %29'unun ise lise ve üniversite mezunu olduğunu göstermektedir. İşletmelerin %75'i 1–15 baş hayvana sahipken, %20'si 15–40 baş ve %5'i 40–100 baş hayvana sahiptir. Ayrıca İşletmelerin %96'sında sabit süt sağım ünitesi ve soğutma tankı bulunmadığı saptanmıştır.

Tatar (2007), Ankara ve Aksaray illerinde DSYB'ye üyeliği bulunan süt sığırcılığı işletmelerinin yapısal özellikleri ve sorunlarını saptamak amacıyla toplamda 204 işletmeyle yapılan anket çalışması ile bazı ölçüm ve tespitlere dayalı verileri incelemiştir. İşletme başına düşen inek sayısı Ankara ve Aksaray'da sırasıyla 13.2 ve 9.7 baştır. İşletmelerde yoğunlukla Siyah Alaca ve Siyah Alaca melezi (Ankara ve Aksaray için sırasıyla %93.9 ve %84.4) yetiştirilmekle birlikte Simental ve Simental melezi, Esmer ve Esmer melezi hayvanlara da rastlanmıştır. Her iki ilde de işletmelerin yaklaşık %40'ında kızgınlık takibinin işletme sahibi tarafından yapılmakta olduğu. İşletmelerin ineklerini en erken doğumuna 3 ay kala kuruya çıkarttıkları, Ankara'da işletmelerin %93.5'i, Aksaray'da ise %93.7'sinde ineklerin ayrı bir doğum bölmesi olmadığı belirlenmiştir. Ankara ve Aksaray illerinde ankete konu olan işletmelerden sırasıyla %58.3 ve %57.4'ü ineklerinde laktasyon süresinin 8-9 ay olduğunu, %33.3 ve %39.7'si 9.5-10 ay olduğunu belirtmişlerdir Laktasyon süt verimi kaydı bulunan işletmelerin 2004 yılında ortalama 305 gün süt verimlerinin Ankara'da 5094.3kg, Aksaray'da 4936.8 kg olduğu saptanmıştır. İşletmelerin büyük çoğunluğu veteriner hekimine yapay tohumlama için ihtiyaç duyduğunu belirtirken, işletmelerde en sık karşılaşılan hastalığın mastitis olduğu belirtilmiştir (%44.4 ve %39.8).

Kaygısız ve ark. (2008) tarafından yürütülen bir çalışmada Kahramanmaraş ve ilçelerinde varlığını sürdüren işletmeler baz alınarak sığır yetiştiriciliği ile uğraşan işletmelerin mevcut yapılarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırmada yetiştiricilerle birebir görüşme yapılmış ve elde edilen sonuçlarda; işletmelerin %52'si 1-5 baş, %26'sı 6-10 baş ve %22'si 11 ve daha fazla baş hayvana sahip oldukları belirlenmiştir. İşletmedeki sağım işleminin %90'nın ev hanımları tarafından, %10'unun da işletmede çalışan işçiler tarafından yapıldığı, işletmelerdeki hayvanlarda belirli dönemler de ayak ve tırnak problemleri ile döl tutma problemlerinin görüldüğü tespit edilmiştir.

Demir ve Aral (2009) tarafından yürütülen bir araştırmada süt üretimi açısından özel bir yeri olan ve başta Kars ili ve ilçe sınırları içerisinde bulunan işletmelerin genel yapısı incelenmiştir. Çalışma il genelinde bulunan 80 üreticiyle yapılmış olup, üreticilerin örgütlenme eksikliği, sütün düşük fiyatlarla piyasaya sürülmesi, üretimde kullanılan girdilerin maliyetli olması gibi problemlerin olduğu belirtilmiştir. Bölge genelinde süt sığırcılığının geliştirilmesi amacıyla üreticilerin örgütlenmenin kısa sürede sağlanması ve istikrarlı teşvik politikaları izlenerek sorunların çözülebileceği kanaatine varılmıştır.

Kaygısız ve Tümer (2009), Kahramanmaraş yöresindeki süt sığırcılığı işletmelerine ilişkin barınakların %63'ünün müstakil, %37'sinin katlı olduğunu bildirmiştir. Barınaklarda duvar malzemesi olarak işletmelerin %33'ü taş, %40'ı briket, %26'sı kerpiç ve %1'i ahşap kullandığını, barınak tabanı ele alındığında %67 beton, %2 ahşap ve %31 topraktan oluştuğu, işletmelerin %65'inde durak bulunduğu belirlenmiştir. Barınaklarda altlık olarak gazel, talaş, saman ve kuru gübre kullanıldığı bildirilmekte olup, barınakların çoğunun bölge iklim şartlarına uygun düzenlenmediğini göstermiştir.

Kayar (2011) tarafından yapılan ve Denizli ili ve ilçelerinde var olan ortalama 33 üreticiyi kapsayan araştırmada, ildeki süt sığırı yetiştiriciliği yapan işletmelerin mevcut yapıları, ekonomi ve barınak durumları, işletmecinin eğitimi, hayvancılıktaki deneyimi, işletmede var olan hayvan varlığı gibi parametreler üzerinde durulmuştur.

Araştırma kapsamında İşletmecilerin eğitim durumlarına bakıldığında, %18.2'si ilkokul, % 6.1'i ortaokul, % 18.2'si lise ve % 57.6'sının da üniversite mezunu olduğu, barınakların konum olarak doğu-batı ve güney-kuzey yönlü uzandığı belirlenmiştir. Mevcut bölgede yaşayan insanların bir kısmının yetiştiriciliği temel geçim kaynağı diğer kısmının ise ek gelir sağlamak amacıyla yaptığı tespit edilmiştir. Mevcut işletmeler değerlendirildiğinde, DSYB'ye üye sayısının %90'dan fazla olduğu, azınlıkta kalan kısmının ise herhangi bir birliğe üyeliğinin bulunmadığı, işletmelerin birim alanda üretilen sütleri belirli firmalara ve çiftliklere sattıkları tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, Denizli bölgesinde varlığını sürdüren mevcut işletmelerdeki büyük kapasiteli barınak yapılarının iyi durumda olduğu, barınakların teknik olarak daha da geliştirilebileceği, ahır yapım işleri bakımından belirli aralıklarla problemler yaşandığı kanaatine varılmış ve mevcut problemlerin giderilmesi için ziraat mühendislerinin görevlendirilmesinin yanında işletmecilerinde bilgilendirilmesi, bu anlamda gerekirse eğitimlerin düzenlenmesi gibi önerilerde sunulmuştur.

Tugay ve Bakır (2011) tarafından yapılan bir çalışmada Giresun il ve ilçelerinde varlığını sürdüren işletmelerin mevcut durumlarının tespiti amaçlanmıştır. Çalışmada il ve ilçelerde bulunan işletmeler ölçeklerine göre değerlendirilmiş olup, değerlendirme sonucunda; en fazla işletmelerin küçük ölçekli, bunu takiben orta ölçekli ve en az sayıda işletme tipinin ise büyük ölçekli işletmeler olduğu, işletmecilerin eğitim seviyelerinin standartların altında olduğu, işletmelerde belirli aralıklarla ayak ve tırnak problemleri ile mastitis ve yavru atma hastalıkların görüldüğü tespit edilmiştir. İşletmecilerin büyük bir kısmının temel geçim kaynağının yetiştiricilik olduğu belirlenmiş fakat, çeşitli sorunlardan dolayı bu meslekten çok da memnun olmadıkları yapılan çalışma sonucunda belirlenmiştir.

Aygül ve Özkütük (2012) tarafından, Malatya merkez ve 2 ilçesinde besicilik ve yetiştiricilik yapan işletmelerin mevcut durumunu ve potansiyelini belirlemek amacıyla toplamda 150 işletmeyle anket yapılmıştır. Çalışma sonucunda, işletmecilerin yetiştiricilik ve besi konularında bilgi ve tecrübeleri değerlendirilmiş ve değerlendirme sonucunda, besicilikteki deneyimleri yetiştiricilikteki

deneyimlerinden 1.5 yıl daha fazla olduğu saptanmıştır. İşletmelerde bulunan sığır ırklarına bakıldığında, yetiştiricilikle uğraşan işletmelerde bulunan kültür ırklarının besicilikle uğraşan işletmelerden %24 oranında daha fazla olduğu tespit edilmiştir. İşletmede bulunan ineklerin 281 günde laktasyon dönemini tamamladığı tespit edilmiştir. İşletmede daha çok kültür ırkı ve kültür melezlerinin tercih edildiği belirlenmiş olup, üzerinde durulan işletmelerin kapasitelerine bakıldığında ise besicilikle uğraşan işletmelerin süt sığırı yetiştiriciliği ile uğraşan işletmelerden kapasite olarak çok daha önde olduğu saptanmıştır.

Demir ve Sancar (2012), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada Gümüşhane ilindeki süt sığırcılığı yapan işletmelerin teknik ve ekonomik özelliklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Gümüşhane ilinde süt sığırcılığının yoğun olarak yapıldığı Kelkit, Şiran ve Köse ilçeleri çalışma alanı olarak seçilmiş olup bu ilçelerde 134 işletmeyle anket çalışması gerçekleştirilmiş ve elde edilen verilere betimleme analizleri yapılmıştır. Çalışma sonucunda her üç ilçede de kültür ırkı hayvanların yoğun olarak yetiştirildiği, buna karşılık işletmecilerin hayvancılıktan yeterli gelir elde edemediklerinden dolayı önemli bir kısmının göç etmek zorunda kaldıkları saptanmıştır. Buna dayanarak bölgenin süt üretimi için ilgi odağı haline getirilmesi ve yapılan hayvancılığın daha karlı olabilmesi adına, süt üretim tesislerinin hayata geçirilmesine ve bu tesislerin kurulması için de yatırımcıların ve politikacıların ciddi anlamda katkılarının olması gerekliliği sonucuna varılmıştır.

Şeker ve ark. (2012), Muş ilinde bulunan işletmelerin yapısını belirlemek, işletmelerde var olan sorunları tespit etmek ve bu alanda kimi sorunların çözümüne yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda, işletmelerdeki hayvanların %46.9'unun yerli, %37.2'sinin melez ve %15.9'unun kültür ırkından oluştuğu, Esmer ve Simental'e olan ilginin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Belirli dönemlerde işletmedeki hayvanlarda %50.7 oranında ayak ve tırnak, %13.7 oranında mastitis ve %13.7 oranında yavru atma problemlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ekstansif hayvancılığın, diğer bir değişle geleneksel usullerle hayvan yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı buna karşılık entansif

yetiştiriciliğin azınlıkla olduğu belirtilmiştir. Yetiştiricilerin yem ve girdi maliyetinin yüksekliği, pazarlama koşullarının yetersizliği gibi problemlerinin olduğu belirtilmiş, kredi, veteriner hekimlik hizmeti ve pazarlama koşulları iyileştirilerek mevcut problemlerin azaltılabileceği kanaatine varılmıştır.

Boz (2013), Doğu Akdeniz Bölgesi'nde süt sığırcılığı yapan işletmelerin sorunlarını saptamak ve bu sorunlara çözüm önerileri getirmeyi amaçladığı çalışmasında bölgeden tabakalı tesadüfi örnekleme metoduyla seçtiği 160 işletmeci ile yüz yüze yapılan anketleri değerlendirmiştir. Araştırmacı, işletmelerin sosyo-ekonomik özelliklerini, süt sığırcılığı ile ilgili uygulamaları, süt sığırı sayısında son yıllarda yaşanan değişimleri ile bunların nedenlerini, süt sağımında dikkat edilen konuları, işletmelerde kayıt tutma ve bölgede süt sığırcılığında yaşanan kimi sorunları ele almıştır. Araştırmacının tespitlerine göre işletmelerde süt sığırı sayısında son yıllarda bir azalma gerçekleşmiştir. Bölgede süt sığırcılığında yaşanan en önemli sorunların başında yem fiyatlarının yüksek olması ve hayvancılığa verilen desteklerin yetersizliği yer almaktadır. Çalışmada bölgede süt sığırcılığının geliştirilebilmesi adına işletmecilerin araziye sahip olması gerekliliği, yem bitkisi üretebilmeleri, yüksek verimli hayvan ırklarını kullanmaları, girdi fiyatlarının makul düzeylere indirilmesi, üreticilerin örgütsel yapıya büründürülmeleri, aracıların devre dışı bırakılması ve süt tüketiminin özendirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Ünalan ve ark. (2013) tarafında yürütülen ve Niğde ili süt sığırcılığı işletmelerinin bugünkü durumunun ortaya konulması, öncelikli sorunların belirlenmesi ve bu sorunların çözümüne ilişkin çeşitli önerilerde bulunulması amacıyla yürütülen bir çalışmada, ilin tamamını temsil edecek şekilde merkez, Bor, Ulukışla, Altunhisar ve Çiftlik ilçelerinde tabakalı örnekleme metoduyla belirlenen toplam 95 süt sığırcılığı işletmesi örnek olarak seçilmiş ve İşletmelerle bire bir yapılan anketlerden elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre süt sığırı yetiştiricilerin %60'ının ilkokul mezunu, ailedeki ortalama fert sayısının 5 ve sığırcılık işi ile uğraşma süresinin ortalama 15.2 yıl olduğu, işçilik olarak %92 oranında aile içi işgücünün değerlendirildiği, işletmelerin sığır ırkı olarak %54'ünün sadece Siyah Alaca, %19'unun Siyah Alaca ve Simental, %15'inin sadece

Montofon, %6'sının sadece Simental, %4'ünün Siyah Alaca ve Montofon, %2'sinin de Montofon ve Simental ırklarını tercih ettikleri işletme başına ortalama hayvan sayısının 33 baş, sağmal inek sayısının ise 13 baş olduğu, sağmal hayvan başına günlük ortalama süt veriminin ise 16.6 kg olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte yetiştiricilerin en çok karşılaştıkları sorunlardan en önemli beş tanesinin yem ve işçilik gibi temel girdilerin yüksek olması, kesif yem problemi, ürünlerin değer fiyattan satılamaması, kaba yem problemi ve mera ile alakalı problemler olduğu bildirilmektedir.

Hozman ve Akçay (2016) tarafından yürütülen bir çalışmada Sivas ili DSYB üyesi işletmelerin yapısal durumları, işletme sahiplerine ilişkin genel bilgiler, eğitim seviyeleri, yem bitkileri üretimi ve temini ile hayvan besleme bilgi düzeyleri değerlendirilmiştir. Çalışmada örnekleme yöntemiyle belirlenen 133 işletme sahibiyle yüz yüze anket yapılmıştır. Araştırma sonucunda işletme sahiplerinin yarıya yakını ilkokul mezunu olup hayvancılık faaliyetinde bulunma sürelerinin 12.17±0.58 yıl ve ortalama yaşında 45.4±1.07 olduğu saptanmıştır. Yetiştiricilerin hayvancılıkla ilgili herhangi bir kursa katılım oranı %14.29'dur. Tarımsal faaliyetler içinde hayvancılığın daha yoğun yapıldığı işletmelerin, gelir düzeyi yükseldikçe ve buna karşılık işletme büyüklükleri arttıkça yemlemeye daha fazla önem verdikleri belirlenmiştir ($P<0.01$). Gelir düzeyi iyi olanların kötü olanlara göre gençlerin yaşlılara göre ve eğitim düzeyi yüksek olanların düşük olanlara göre hayvansal üretimle ilgili eğitimlere daha fazla önem verdikleri yapılan araştırma sonucunda belirlenmiştir. İşletmelerin sosyo-ekonomik özellikleri dikkate alınarak bilgi düzeylerinin artırılmasının gelecekte bölgedeki hayvansal üretime ciddi katkılar sağlayabileceği sonucuna varılmıştır.

Şahin ve Gürsoy (2016), Iğdır ilinde süt sığırcılığı işletmelerinin genel özelliklerini ortaya koymak ve üretim yapısını belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri bir çalışmada, materyal olarak Iğdır ili ve ilçelerinden basit tesadüfî örnekleme yöntemi ile seçtikleri toplam 86 süt sığırcılığı işletmelerine ait verileri kullanmışlardır. Araştırmada işletme başına ortalama 7.02 baş ineğin olduğu ve günlük ortalama süt veriminin ise 1,993.51 kg/baş olduğu bildirilmiştir.

Araştırmada işletmeler küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler olarak sınıflandırılmış ve bu işletmelere ilişkin süt üretimi kg/baş olarak sırasıyla 1,797.76, 2,265.56 ve 2,358.52, işletme başına genel ortalama ise 1,993.51 kg/baş olarak belirlenmiştir. Bölgede hayvan beslemede yoğun olarak çayır ve mera alanlarının kullanılmasına rağmen, toplam masraflar içerisinde kesif yem masrafının yüksek olduğu, üreticilerin elde ettikleri üretim miktarının görece az olması sebebiyle, ürünlerini satmakta sorun yaşadıkları belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca pazarlama sorununun giderilmesi için örgütlenmenin gerekli olduğu, çiftçilerin piyasa için üretim yapacakları büyüklüğe ulaşmaları ve süt toplayan merkezler ve birlikler kurmalarıyla bu sorun çözülebileceği ve böylece bölgede süt sığırcılığı faaliyetlerinin daha rasyonel bir yapıya kavuşabileceği vurgulanmıştır.

Atmak (2017), Şanlıurfa merkez ve ilçelerinde süt sığırcılığı yapan üreticilerin mevcut durumunu saptamaya ilişkin, toplam il genelinde bunan işletme sayıları, işletmelerde daha çok hangi ırkların tercih edildiği, bu ırkların ilçelere dağılımı, yıllar itibariyle aldıkları destekleme miktarları ve süt üretimleri gibi parametreleri değerlendirdiği çalışmasında, İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ile Şanlıurfa ilinde bulunan DSYB'ye üye olan yetiştiricilerden elde edilen verilerden yararlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Şanlıurfa ili bütünüyle ele alındığında sığır varlığının %2'sinin yerli ırklardan, %52'sinin kültür ırklarından ve %46'sının da melez ırk hayvanlardan oluştuğu, bununla birlikte 5-20 baş hayvan barındıran işletmelerin tüm işletmeler içindeki payının %75.6 olduğu belirlenmiştir. İlçeler arasında hayvan varlığının en çok Viranşehir ilçesinde olduğu, bölgede Simental, Simental Melezi, Güneydoğu Anadolu Kırmızı, Güneydoğu Anadolu Kırmızı Melezi ve Siyah Alaca, Siyah Alaca Melezi ırklarının yoğunlukta olduğu, her iki yıla ait süt verimlerine bakıldığında ise en yüksek süt veriminin Bozova, en düşük süt verimin ise Akçakale ilçesinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte 2006-2016 yılları arasında il genelinde suni tohumlama sayılarının en düşük olarak 4983 ile 2009 yılına ait olduğu, buna karşılık en yüksek suni tohumlama sayısının ise 17,570 ile 2012 yılına ait olduğu çalışmanın yapıldığı 2016 yılında ise bu sayının 4340'a gerildiği bildirilmiştir. Araştırmacı çiftçilerin, hayvancılık projelerinden ve güncel bilgilerden

haberdar olabilmesi için bilgilendirmelerin çiftçiye güncel olarak sürekli ulaştırılmasının fayda sağlanacağı kanaatine varmıştır.

Tutkun ve ark. (2017) tarafından Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren süt sığırcılığı işletmelerinin yapısal özellikleri, işletme bilgileri, bakım ve yetiştiricilik uygulamaları, üretim değerleri ile süt ve süt ürünlerinin pazarlanması gibi durumlarını saptamak amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, Diyarbakır merkez ilçeler dâhil olmak üzere toplam 17 ilçede bulunan 25 baş ve üzeri toplam 192 adet sığırcılık işletmesi ziyaret edilerek, işletme sahipleriyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda bölgedeki işletmelerin %90'ı aile işletmesi, %7'si kooperatif ve %3'ü ise büyük kapasitedeki modern işletmelerden oluştuğu saptanırken, İlde yetiştiriciliği yapılan sığır ırklarının %63'ünün kültür ırkı, %25'nin kültür ırkı melezleri ve %12'sinin ise yerli ırklardan oluştuğu görülmüştür. Bununla birlikte işletmelerdeki hayvan varlığının %59.7'sinin inek, %11.8'inin düve, %17.9'unun buzağı, %8.2'sinin dana ve %2.4'ünün ise boğalardan oluştuğu bildirilmiştir. İşletme başına ortalama büyükbaş hayvan sayısı 46.7 baş ve ortalama sağmal inek sayısı ise 27.8 baş olarak belirlenmiş olup, barınak tipleri ele alındığında ildeki barınakların %3'ünün açık, %8'inin yarı-açık ve %89'unun ise kapalı tipte olduğu bildirilmiştir. İşletmelerin %56'sında arazi varlığının 50 dekarın altında olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca İşletme sahiplerinin %92'sinin sığırcılıktan elde ettikleri gelirleri yetersiz buldukları, %86'sının ise sığırcılık faaliyetinde bulunmaktan memnun olmadıkları bildirilmektedir. Bunlara ilaveten işletmelerin sadece %23'ünün suni tohumlama yaptığı, %71'inde elle ve %29'unda makine ile sağım gerçekleştirildiği ve üretilen sütün %6'sı gibi görece az bir bölümünün süt fabrikalarına pazarlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, işletmelerin büyük bölümünün kendi öz varlıkları ile hayvancılık faaliyetini sürdürdükleri, ildeki işletmelerin büyük bir çoğunluğu küçük ölçekli işletme niteliğinde olduğu, şap ve mastitisin daha yoğun olarak görüldüğü ve kültür ırkı sığırlarda sarılık vakasına da rastlandığı, sığırcılık işletmelerinde kooperatif yapısında örgütlenme tipinin fazla yaygın olmadığı, mevcut kooperatiflerin de genel olarak işlevlerini yerine tam olarak getirmediği ve başarısız oldukları, mekanizasyon altyapı eksikliğinden dolayı elde edilen sütün uygun koşullarda muhafaza edilmediği, hayvanlarda döl tutmama sorunu ve yavru atma,

düzensiz kızgınlık seyri, ilk ay buzağı ölümleri, güç doğum ve kısırlık gibi sorunların sık görüldüğü ve sürdürülebilir bir hayvansal üretim için, işletmelerde hayvan başına verimliliğin artırılması, işletmecilerin sürü yönetimi, bakım besleme ve hayvan sağlığı konusunda eğitilmeleri ve işletmelerdeki sorunların çözümü ile beklentilerin karşılanması için ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının daha yoğun bir çalışma içerisine girerek eğitim, izleme ve değerlendirme faaliyetlerini yapması gerektiği bildirilmiştir.

3.MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmanın materyalini, Diyarbakır Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği'nden (DDSYB) temin edilen hayvan varlığı bilgileri, il genelinde işletme sayısı ve hayvan mevcutları, suni tohumlama bilgileri, günlük ve aylık süt ortalamaları ile ilgili kayıtlar ve Diyarbakır İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden temin edilen hayvan sayılarına göre ilçelerdeki işletme büyüklükleri, ithal sığır varlığı, hayvan sevki, buzağı ölümleri, il bazında ırk dağılımı, işletme sayıları ve destekleme miktarlarına ilişkin tutulan kayıtlar oluşturmuştur. Kayıtlar 2013-2019 yılları arasını ve Diyarbakır'ın 17 ilçesini kapsamaktadır.

DDSYB'den elde edilen, il genelinde işletme sayıları ve hayvan varlıkları ile suni tohumlama kayıtlarına ilişkin çeşitli veriler doküman (bilgisayar çıktısı) olarak birlikten temin edilip oluşturulan MS Excel dosyasına söz konusu dokümanlarda bulunan bilgiler tek tek girilerek düzenlenmiş bundan sonra da ilçe ve yıl itibariyle tasnif edilerek birkaç yönlü tablolar oluşturulmuştur. Benzer şekilde Tarım ve Orman İl Müdürlüğünden elde edilen, hayvan sayılarına göre ilçelerdeki işletme büyüklükleri, ithal sığır varlığı, hayvan sevki, buzağı ölümleri, il bazında ırk dağılımı, işletme sayıları ve destekleme miktarları gibi veriler ise PDF formatı olarak dijital ortamdan elde edilmiştir. Söz konusu veriler PDF formatından program yardımıyla MS World'e dönüştürülmüş ve filtreleme yardımıyla ilçe ve yıl bazında ayrıştırılıp birkaç yönlü tablolar oluşturulmuştur. Diyarbakır Damızlık Sığır Yetiştirici Birliğinden elde edilen, günlük ve aylık süt ortalamaları ile ilgili verilerin bir kısmı doküman (bilgisayar çıktısı) bir kısmı ise dijital ortamdan elde edilmiştir. Çıktı olarak ulaşılan veriler MS Excel dosyasına girilerek düzenlenmiş, dijital ortamda ulaşılan veriler ise yine MS Excel ortamında aktarılarak aylar şeklinde tasnif edilerek, toplam hayvan sayıları ile aylık toplam süt verimleri belirlenmiştir. Elde edilen aylık toplam süt verileri toplam hayvan sayılarına bölünüp bir aylık süt ortalaması elde edilmiş, elde edilen bir aylık süt ortalaması ise o günlere bölünüp günlük süt verileri hesaplanmıştır. Düzenlenen tüm veriler benzer şekilde birkaç yönlü tablolar oluşturularak ay ve ilçe bazında yorumlanmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

4.1. Diyarbakır İlinde İlçelere Göre Sığır Sayıları

Diyarbakır merkez ve 17 ilçesi baz alınarak sığır sayıları incelendiğinde, toplam sığır sayısının 623,741 baş olduğu tespit edilmiştir. Büyükbaş hayvan sayısı göz önünde bulundurulduğunda, Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Diyarbakır ilinin birinci sırada olduğu ve bunu Şanlıurfa (324,457 baş), Gaziantep (227,568 baş), Adıyaman (147,606 baş), Mardin (123,370 baş), Batman (112,669 baş), Siirt (40,463 baş) ve Kilis (13,000 baş) illerinin takip ettiği görülmektedir. Diyarbakır ilinde hayvan sayısı bakımından birbirine en yakın ilçelerin 17,463 baş sığır ile Hani ve 17,283 baş sığır ile Kocaköy ilçelerinin olduğu, en fazla sığır sayısının 78,586 baş sığır ile %12.59'lık oranla Ergani en az ise 3,905 baş sığır ile %0.62'lık oranla Çüngüş ilçesinde bulunduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.1). Bölgenin topografik yapısı, coğrafi konumu, nüfusu, çayır ve meraların yeterlilik durumu, yer şekillerinin dağlık olduğu alanlarda tarıma elverişli alanların azlığı gibi sebepler ilçeler arasında sığır sayısı bakımından belirgin farklılıkların oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Türkiye'de yaklaşık 15 milyon sığır varlığının yanı sıra Diyarbakır ilinin nüfusu ve tarımla uğraşan kesimin oranı da göz önünde bulundurulduğunda, Diyarbakır ilinin toplam sığır varlığı bakımından beklenenin altında olduğu kanısına varılmıştır. Bu duruma genç nüfusun önemli bir payının hayvancılık yapmak istememesi, çayır ve mera olarak kullanılabilecek alanların yerleşime açılması, şehir merkezine göçün artışı sebep olmuş olabilir.

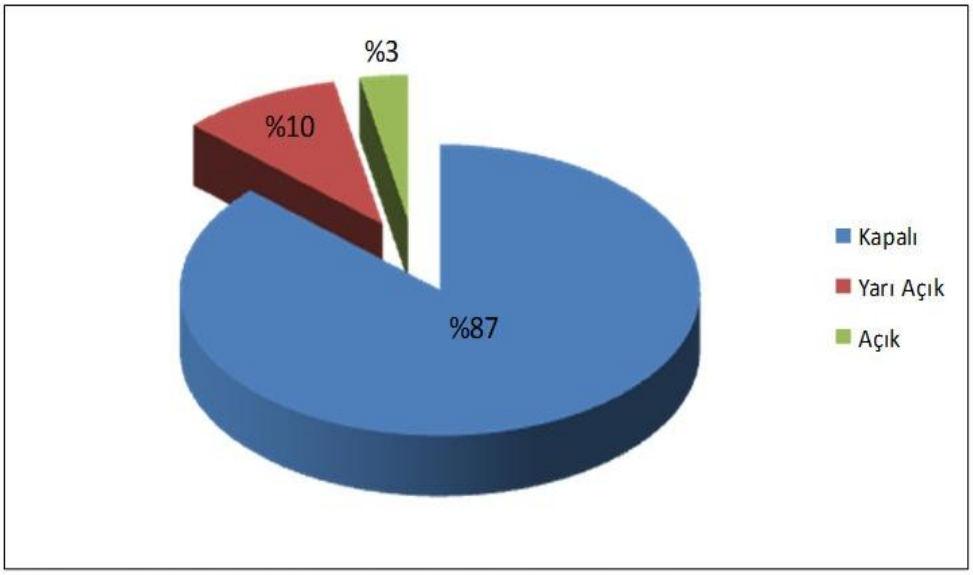
Çizelge 4.1. Diyarbakır ilinde ilçelere göre sığır sayıları(baş).

İlçe	Sığır Sayısı (baş)	Toplamdaki Payı (%)
Bağlar	54,076	8.66
Bismil	30,236	4.84
Çermik	41,199	6.60
Çınar	60,026	9.62
Çüngüş	3,905	0.62
Dicle	25,922	4.15
Eğil	15,322	2.45
Ergani	78,586	12.59
Hani	17,463	2.79
Hazro	21,152	3.39
Kayapınar	29,778	4.77
Kocaköy	17,283	2.77
Kulp	57,241	9.17
Lice	48,709	7.80
Silvan	75,364	12.08
Sur	32,626	5.23
Yenişehir	14,853	2.38
TOPLAM	**623,741**	**100**

4.1. Barınak Tipleri

İl genelindeki barınak yapılarına bakıldığında, kapalı barınak tipinin (%87) bölgede daha çok tercih edildiği, bunu sırasıyla yarı açık (%10) ve açık (%3) tip barınak yapılarının takip ettiği belirlenmiştir (Şekil 4.1). Kapalı yapıdaki barınakların büyük çoğunluğunun aile işletmeciliği şeklinde üretim yapan eski tip ilkel yapıda ve az sayıda hayvanın bulunduğu barınaklar olduğu görülmektedir. Bu barınakların sadece bir ya da iki bölmeden meydana geldiği farklı verim ve yaştaki bütün hayvanların bir arada barındırıldığı ve bu tip barınakların hayvan sağlığı ve hijyen şartlarına hiç de uygun olmadığı bilinmektedir. Kaygısız ve Tümer (2009) Kahramanmaraş ilinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin sadece %2'lik kısmının açık diğerlerinin kapalı tipte olduğunu bildirmiş olup araştırmacıların bildirişi bu çalışmadaki sonuçla oldukça benzerdir. Bununla birlikte bu sonuçlar Tutkun ve ark.

(2017) tarafından Diyarbakır ili süt sığırcılığı işletmelerinin yapısal durum analizi ile ilgili bir önceki çalışmadaki bulgular ile karşılaştırıldığında Diyarbakır ili için bu durumun henüz değişmediği görülmektedir.

Şekil 4.1. Diyarbakır ilinde bulunan barınak tiplerinin oransal dağılımı

4.3. Diyarbakır İlinde İlçe Bazında İşletme Sayısı ve Hayvan Mevcutları

Diyarbakır ilinde Damızlık Sığır Yetiştirici Birliğine kayıtlı mevcut işletme sayıları ve hayvan popülâsyonu değerlendirildiğinde, soy kütüğüne[1] kayıtlı 29 işletme ve 6,478 baş hayvan, ön soy kütüğüne[2] kayıtlı 33,301 işletme ve 349,236 baş hayvan bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada tespit edilen Soy kütüğü ve ön soy kütüğüne kayıtlı hayvan sayıları Atmak (2017)'ın Şanlıurfa ili soy kütüğüne kayıtlı hayvan sayıları için bildirdiği değerlerden (25,209 baş) oldukça düşük, ön soy kütüğü için bildirdiği değerlerden (6,365 baş) ise oldukça yüksektir. Diğer bir değişle her iki il için tam tersi bir durum olduğu söylenebilir. Atmak (2017)'ın çalışmasını gerçekleştirdiği dönemde üreticilerin devlet desteğinden yararlanabilmeleri için 5 ve üzerinde anaç hayvan barındıran işletmelerin birliklere üye olma, suni tohumlama

[1] Yetiştirme ve verim kayıtları tutulan işletmelerde mensup olduğu ırkın özelliklerini taşıyan hayvanlar için oluşturulan kayıt sistemi.

[2] Sadece yetiştirme kayıtları tutulan işletmelerde mensup olduğu ırkın özelliklerini taşıyan hayvanlar için oluşturulan kayıt sistemi.

yaptırma ve verim kaydı bildirme zorunluluğunun olması, 2017 yılından sonra ise destekleme alınabilmesi için damızlık birliklerine üye olma ve suni tohumlama şartının kaldırılması sebebi ile üreticinin tohumlamalarda ortak boğa kullanmaya başlaması sonucu hayvanlarda döl tutma oranında düşüş, verim düşüklüğü hatta hiç verim alınamaması gibi sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle damızlık birliklerine üye olma şartının kaldırılması soy kütüğünde bulunan hayvan sayısının azalmasına neden olmuştur. Önceleri üreticilerin destekleme alabilmesi için yukarıda bahsedilen şartların yerine getirmesi gerekirken üreticinin destek alabilmesi için bağlı bulunduğu ilçe tarım müdürlüğüne başvurması yeterli görülmüştür. Önceleri doğurup doğurmasına bakılmaksızın hayvanlarına suni tohumlama yaptırmaları yeterli iken şimdi ise hayvanın doğurması ve en az dört ay yaşatılması ve işletmede bulundurulması ve bu dönem içerisinde şap ve brusella aşılarının yaptırılması zorunluluğu getirilmiştir. Bu durumda destekleme politikalarındaki değişikliğe gidilmesi kimi uygulamaların zorunluluk olmaktan çıkarılması üreticilerin gerekli bilgileri birliklere iletmesinde ihmal ve umursamazlığa sebep olmuş ve bu durum bu çalışmanın gerçekleştiği dönemde Diyarbakır ilindeki soy ve ön soy kütüğü kayıt sistemine de yansımıştır.

Soy kütüğüne kayıtlı işletme sayısının en fazla Lice ilçesinde (9), soy kütüğüne kayıtlı sığır sayısının ise en fazla Bismil ilçesinde (4,055 baş) olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan Ön soy kütüğüne kayıtlı işletme sayısının en fazla Çınar ilçesinde (3,739), ön soy kütüğüne sığır sayısının ise en fazla Silvan ilçesinde olduğu (44,845) tespit edilmiştir (Çizelge 4.2). Diğer taraftan Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Ergani, Hani, Kocaköy, Kulp ve Silvan ilçelerinden soy kütüğüne kayıtlı işletme ve sığır varlığının bulunmadığı saptanmıştır. Bu duruma yukarıda açıklanan destekleme politikalarındaki değişiklikler sebep olmuş olabilir. Çevre koşularına uyumlu, yüksek süt verimli damızlık ırk ihtiyacını karşılamak ancak suni tohumlama vasıtasıyla üstün nitelikli sperma kullanımıyla, verim ve soy kütüğü kayıtlarına gereken önemin verilmesi ile mümkün olacağından bu durumun kimi olumsuzluklara yol açacağı söylenebilir.

Çizelge 4.2. Diyarbakır ilinde ilçe bazında işletme sayısı ve hayvan mevcutları(baş).

İlçe	Soy Kütüğü				Ön Soy Kütüğü			
	İşletme Sayısı	Pay %	Sığır Sayısı(Baş)	Pay %	İşletme Sayısı	Pay %	Sığır Sayısı (Baş)	Pay %
Bağlar	1	3.44	4	0.06	1,788	5.36	26,271	7.52
Bismil	3	10.34	4,055	62.59	2,423	7.27	17,907	5.12
Çermik	-	-	-	-	2,573	7.72	18,324	5.24
Çınar	-	-	-	-	3,739	11.22	43,968	12.58
Çüngüş	-	-	-	-	542	1.62	1,633	0.46
Dicle	-	-	-	-	2,570	0.77	16,632	4.76
Eğil	3	10.34	614	9.47	936	2.81	8,705	2.49
Ergani	-	-	-	-	1,975	5.93	24,813	7.10
Hani	-	-	-	-	2,160	6.48	11,952	3.42
Hazro	3	10.34	294	4.53	1,148	3.44	14,832	4.24
Kayapınar	1	3.44	121	1.86	1,019	3.05	14,555	4.16
Kocaköy	-	-	-	-	1,350	4.05	9,808	2.80
Kulp	-	-	-	-	2,520	7.56	40,552	11.61
Lice	9	31.03	154	2.37	1,948	5.84	29,952	8.57
Silvan	-	-	-	-	3,260	9.78	44,845	12.84
Sur	6	20.68	1,056	16.30	2,315	6.95	16,943	4.85
Yenişehir	3	10.34	180	2.77	1,035	3.10	7,544	2.16
Toplam	**29**	**100**	**6,478**	**100**	**33,301**	**100**	**349,236**	**100**

4.4. Diyarbakır İlinde Ay ve Yıl İtibariyle Yapılan Suni Tohumlama Sayıları

Diyarbakır ilinde suni tohumlama sayıları incelendiğinde (Çizelge 4.3), yıllar ve aylar arasında büyük farklılıklar olduğu, aylar arasında da dalgalanmaların olduğu, yıl bazında en büyük farkın ise 2015 ile 2017 yılları arasında olduğu belirlenmiştir. Ay bazında ve dalgalanmalar ve son yıllara doğru suni tohumlama sayısındaki azalma durumu Atmak (2017)'ın Şanlıurfa ili için gerçekleştirdiği çalışmadaki bulgularla benzerlik göstermektedir. Ancak araştırmacı çalışmasında suni tohumlamadaki düşüşün sebebi olarak usulüne uygun yapılmayan tohumlamaların denetim sonucunda düşürülmesi ve yapay tohumlamadaki başarı oranının düşük olmasından kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada yıl baz alındığında en çok suni tohumlamanın 2015 yılında (40,969) en az suni tohumlamanın ise 2017 yılında (2,687) yapıldığı tespit edilmiştir. Bu düşüşe

destekleme için suni tohumlama yaptırma zorunluluğunun 2017 yılından itibaren kaldırılmış olması sebep olmuş olabilir. Ayrıca 2015 yılına kadar Diyarbakır ilinde suni tohumlamalar il müdürlüklerinde görevli veteriner hekimler tarafından yapılırken, 2015 yılından sonra bu yetki ilçe müdürlüklerine devredildiğinden ve ilçe müdürlüklerinde personel, araç, teknik ekipman yetersizliği ile suni tohumlamanın hem meşakkatli hem de pahalı olması nedeniyle yetiştiricinin gereken önemi vermemesi gibi sebepler 2015 ve sonrasında suni tohumlama sayılarındaki ciddi düşüşün bir diğer sebebi olabilir.

Çizelge 4.3. Diyarbakır ilinde ay ve yıl itibariyle yapılan suni tohumlama sayıları

Yıl / Ay	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
Ocak	581	468	287	690	375	519	2.920
Şubat	868	757	1,154	722	157	449	4,107
Mart	929	1,042	1,776	720	670	712	5,849
Nisan	1,353	1,966	2,574	884	188	419	7,384
Mayıs	1,961	2,891	3,596	746	120	202	9,246
Haziran	1,417	3,578	3,039	635	140	191	9,000
Temmuz	1,564	3,849	3,338	487	193	149	9,580
Ağustos	1,555	3,701	3,817	419	173	208	9,873
Eylül	2,085	4,118	3,471	320	182	216	10,374
Ekim	2,734	4,640	4,766	156	103	93	12,492
Kasım	3,474	4,534	5,750	255	197	232	14,442
Aralık	5,454	3,516	7,401	685	189	123	17,368
Toplam	**23,975**	**35,060**	**40,969**	**6,719**	**2,687**	**3,513**	**112,923**

4.5. Hayvan Sayılarına Göre İlçelerdeki İşletme Büyüklükleri

Hayvan sayılarına göre ilçelerdeki işletme büyüklükleri incelendiğinde, işletme sayıları bakımından ilçeler arasında belirgin farklılıkların olduğu bununla birlikte en fazla sayıdaki işletmenin 1-5 baş (%40.10), 6-10 baş (%23.38) ve 11-20 (%26.65), baş hayvan bulunduran işletmelere ait olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada 1-5 baş

kapasiteli hayvan bulunduran işletmelerin en fazla Çermik, 6-10 baş kapasiteli hayvan bulunduran işletmelerin en fazla Çınar ve 11-20 baş kapasiteli hayvan bulunduran işletmelerin ise en fazla Silvan ilçesinde olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.4). Diğer taraftan en az işletme sayısının ise 500 baş ve üzeri (%0.01) kapasiteli hayvan bulunduran işletmeler ait olduğu belirlenmiştir. Düşük kapasiteli işletme sayısın toplam işletmeler içindeki payının yüksek olmasına, yem ve saman fiyatlarındaki artış, piyasa koşullarının istenilen düzeyde olmaması, ekonomik yetersizlikler ile ticari amaç gütmeden hayvansal ürün elde etme amacı sebep olmuş olabilir. Bu çalışmadan elde edilen hayvan sayılarına göre ilçelerdeki işletme büyüklüklerine ilişkin bulgular, Soyak ve ark. (2007), Kaygısız ve ark. (2008) ve Atmak (2017)'nin bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik diğer çalışmalardaki söz konusunu illere ilişkin sosyo-ekonomik faktörlerin benzerliğinden ileri gelmiş olabilir.

Çizelge 4.4. Hayvan sayılarına göre ilçelerdeki işletme büyüklükleri

İlçe	1-5 Baş	6-10 Baş	11-20 Baş	21-30 Baş	31-40 Baş	41-50 Baş	51-100 Baş	101-200 Baş	201-500 Baş	500+ Baş
Bağlar	500	447	491	237	85	51	95	18	1	0
Bismil	1,336	561	362	116	53	16	28	5	2	1
Çermik	1,775	792	515	170	60	36	45	8	0	0
Çınar	1,457	1,129	898	287	119	43	90	16	4	0
Çüngüş	753	136	38	6	1	0	0	0	0	0
Dicle	1,576	837	402	94	36	14	13	0	0	0
Eğil	382	280	267	67	27	9	10	1	3	0
Ergani	719	442	560	248	143	100	149	26	3	0
Hani	1,564	418	259	58	17	7	5	0	0	0
Hazro	354	292	323	99	45	29	33	10	0	0
Kayapınar	299	196	257	165	89	36	53	12	0	0
Kocaköy	611	391	248	74	27	9	12	2	0	0
Kulp	522	593	937	407	196	88	75	11	1	0
Lice	520	492	599	291	122	75	89	10	0	0
Silvan	1,085	791	938	371	205	92	135	28	3	0
Sur	1,137	670	435	105	47	21	31	4	0	1
Yenişehir	509	236	188	76	24	10	18	3	1	0
Toplam	**15,099**	**8,703**	**7,717**	**2,871**	**1,296**	**636**	**881**	**154**	**18**	**2**
Pay %	**40.40**	**23.28**	**20.65**	**7.68**	**3.47**	**1.7**	**2.36**	**0.41**	**0.05**	**0.01**

4.6. Diyarbakır İlinde 20 Baş ve Üstü Sığıra Sahip DDSYB Üyesi İşletmelerin İlçelere Göre Dağılımları

Diyarbakır ilinde 20 baş ve üstü sığıra sahip işletmeler ve bu işletmelerdeki sığır sayıları incelendiğinde, ilçeler arasında gerek işletme sayıları ve gerekse toplam sığır sayılarında belirgin farklılıklar görülmüştür (Çizelge 4.5). Bununla birlikte yirmi baş ve üzeri kapasitedeki tüm işletmeler dahil edildiğinde işletme başına düşen hayvan sayısı 37.14 baş olarak hesaplanmıştır. Bu değer Tatar (2007)'ın bildirdiği (Ankara ve Aksaray için sırasıyla 13.2 ve 9.7) ile Şahin ve Gürsoy (2016) bildirdiği (Iğdır için 7.02) değerlerden yüksek, Ünalan ve ark. (2013)'nın bildirdiğine (Niğde için 33) oldukça yakın Tutkun ve ark. (2017)'nın bildirdiği (Diyarbakır için 46.7) değerlerden ise düşük bulunmuştur. Araştırma sonuçları arasındaki bu farklılıklara iller arası sosyo-ekonomik farklılıklar, yem temini olanaklarının ve fiyatlarındaki farklılıklar, süt ve süt ürünlerindeki arz ve talep farklılıkları, gerekse de çalışmaların farklı yıllarda yapılması ve bu çalışmada söz konusu istatistiğin 20 ve üzeri sayıda hayvan barındıran işletmeler için geçerli olması sebep gösterilebilir.

İl genelinde 20 baş ve üstü sığıra sahip işletmeler için gerek işletme sayısı gerekse de barındırılan hayvan sayısı bakımından en sonda Çüngüş ilçesinin olduğu görülmektedir (Çizelge 4.5). Bu duruna ilçedeki nüfusun diğer ilçelere göre azlığı, kimi ekonomik nedenler, çayır ve meraların yetersizliği gibi etkenler sebep olmuş olabilir. Aynı şekilde il genelinde 20 baş ve üstü sığıra sahip işletmeler için gerek işletme sayısı gerekse de barındırılan hayvan sayısı bakımından Kulp ilçesinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir (Çizelge 4.5). Bunun sebebi olarak ilçede yeterli su kaynaklarının varlığı, yer şekillerinin hayvancılığa uygun olması, çayır meraların ve yabani yem bitkileri örtüsünün fazlalığı gibi faktörler sıralanabilir.

İl genelinde 20 baş ve üstü sığıra sahip işletmeler için ilçeler bazında işletme sayılarının toplam işletme sayısındaki payı ile işletmelerde bulunan sığır sayısının toplam işletmelerde bulunan sığır sayısındaki payının Kayapınar ilçesinde aynı olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan toplam sığır varlığı bakımından da en büyük

paya sahip ilçenin ise Silvan İlçesi olduğu bunu Kulp ve Çınar ilçelerinin takip ettiği görülmektedir (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5. Diyarbakır ilinde 20 baş ve üstü sığıra sahip DDSYB üyesi işletmelerin ilçelere göre dağılımları

İlçe	İşletme Sayısı	Toplamdaki Payı %	Toplam Sığır Sayısı (Baş)	Toplamdaki Payı %
Bağlar	413	8.7	14,897	8.4
Bismil	199	4.2	7,556	4.3
Çermik	184	3.8	6,487	3.6
Çınar	568	12.0	21,971	12.5
Çüngüş	4	0.08	112	0.06
Dicle	148	3.1	4,686	2.6
Eğil	93	1.9	3,515	2.0
Ergani	372	7.8	14,652	8.3
Hani	71	1.5	2,241	1.2
Hazro	199	4.2	7,950	4.5
Kayapınar	248	5.2	9,228	5.2
Kocaköy	85	1.7	2,555	1.4
Kulp	695	14.7	26,251	14.9
Lice	549	11.6	19,020	10.8
Silvan	664	14.0	26,638	15.1
Sur	153	3.2	5,239	2.98
Yenişehir	78	1.6	2,435	1.38
Toplam	**4,723**	**100**	**175,433**	**100**

4.7. Diyarbakır İline Yıllara Göre İthal edilen Sığır Varlığı

Diyarbakır iline ithal edilen toplam sığır sayıları yıllar itibariyle en fazladan en aza doğru sıralandığında; 2017, 2018, 2016 ve 2019 yılları şeklinde bir sıralamanın olduğu, ithal edilen toplam sığır sayıları arasında en az farkın 2016 ve 2018 yıllarında olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 4.6). Bakanlık tarafından belirlenen teknik şartnameye göre, istenilen yaş aralığı ve canlı ağırlığa sahip, kendi ırkının özelliklerini taşıyan, fiziki kusuru bulunmayan, hastalık taşımayan, kulak numarası bulunan ve sağlık ve teknik muayenesi yapılmış en uygun sığır varlığı Uruguay'da olduğu bu nedenle en fazla sığırın Uruguay'dan ithal edildiği tespit edilmiştir. 2019

yılında en az sığırın ithal edildiği ülkenin Romanya, 2018'de Slovakya, 2017'de Brezilya ve 2016 yılında Çekya olduğu saptanmıştır. Enerji, ulaşım ve iş gücü gibi üretim maliyetinin düşürülmesiyle, yerli girdi üretiminin ve kullanımının teşvik edilmesiyle, aynı kalitede sığır varlığının bölgemiz şartlarında oluşturulmasıyla dış ticaret açığının azaltılabileceği ve böylece dışa bağımlılığının da azalacağı ve bununla birlikte hem yerel hem de milli ekonomiye katkıda sağlanacağı söylenebilir.

Çizelge 4.6. Diyarbakır iline yıllara göre ithal edilen sığır varlığı(baş).

Ülke	Yıllar				Toplam
	2016	2017	2018	2019	
Brezilya	226	100	159	160	645
Çekya	7	116	578	182	883
Romanya	-	175	216	44	435
Uruguay	516	570	1,179	769	3,034
Avusturya	345	124	45	-	514
Slovakya	188	867	17	-	1,072
Macaristan	415	283	36	-	734
Almanya	21	144	-	-	165
İrlanda	133	241	-	-	374
Belçika	115	-	-	-	115
Fransa	57	-	-	-	57
Sili	109	-	-	-	109
Ukrayna	10	-	-	-	10
Toplam	**2,142**	**2,620**	**2,230**	**1,155**	**8,147**

4.8. Diyarbakır İlinden Yıl İtibariyle Sevk Edilen Sığır Sayısı

Diyarbakır ilinden 2018 ve 2019 yıllarında il dışına gerek kurbanlıkların satışı ve gerekse otlatma için yaylalara götürülmek amacıyla sevk edilen sığır sayıları incelendiğinde, 2018 yılında il dışına sevk edilen toplam sığır sayısı 2019 yılında sevk edilen toplam sığır sayısından %68 oranında daha az olduğu tespit edilmiştir. Her iki yıla ait toplam sığır oranlarına da bakıldığında en büyük payın % 14.91 oranla Ergani ilçesinde olduğu tespit edilmiştir. Bunu 13.31'lik payla Bağlar ilçesi takip etmiştir (Çizelge 4.7). Diğer taraftan en az payın ise %0.50 oranla Çüngüş ilçesinin sahip olduğu belirlenmiştir Pazar koşullarının iyileştirilip geliştirilmesi,

mera ve yayla alanlarının genişletilmesiyle bölge dışına hayvan sevklerinin azaltılabileceği ve böylece yerel ekonomiye de katkı sağlayacağı kanaatine varılmıştır. Hayvan sevklerinin bulaşıcı hastalıkların dağılıp yayılmasındaki etkili olduğu, hastalık tedavi ve kontrolündeki maliyette düşünüldüğünde hayvan sevkleri azaltılarak milli ekonomiye de katkı sağlanacağı kanaatine varılmıştır.

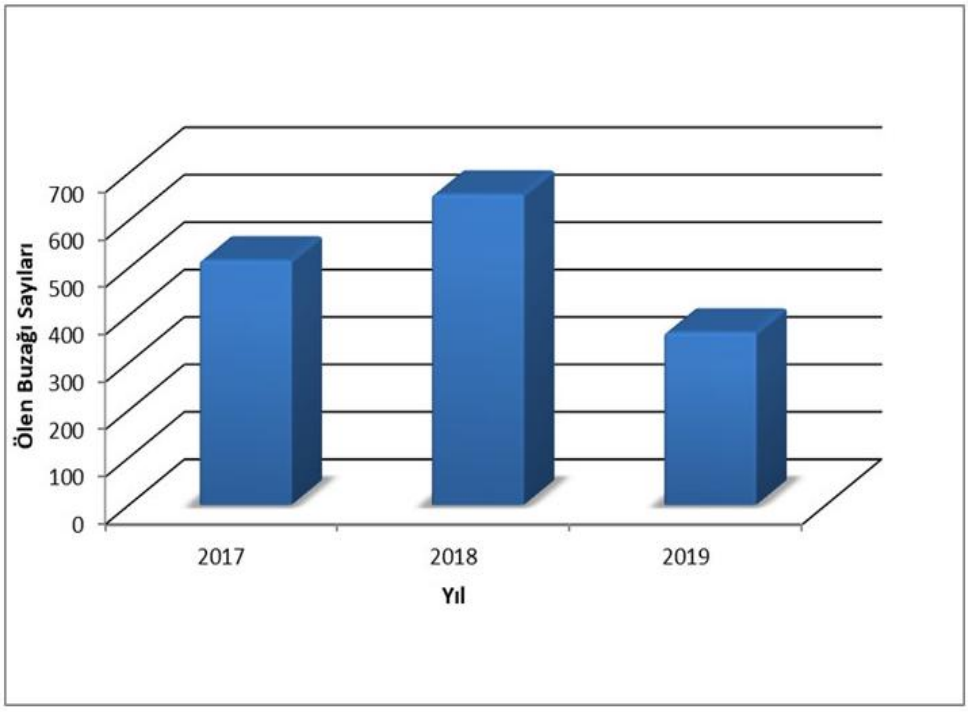
Çizelge 4.7. Diyarbakır ilinden yıl itibariyle sevk edilen sığır sayısı (baş).

İlçe	2018 Yılı	2019 Yılı	Toplam	Toplamdaki Payı %
Bağlar	22,141	28,745	50,886	13.31
Bismil	7,307	9,373	16,680	4.36
Çermik	1,544	10,902	22,446	3.25
Çınar	6,751	26,446	33,197	8.68
Çüngüş	314	1,614	1,928	0.50
Dicle	3,229	7,177	10,406	2.72
Eğil	3,144	7,570	10,714	2.80
Ergani	36,706	20,325	57,031	14.91
Hani	6,068	7,762	13,830	3.62
Hazro	5,347	8,519	13,866	3.63
Kayapınar	7,403	10,300	17,703	4.63
Kocaköy	4,902	7,872	12,774	3.34
Kulp	8,297	19,068	27,365	7.16
Lice	9,881	14,008	23,889	6.25
Silvan	14,464	23,545	38,009	9.94
Sur	9,442	22,362	31,804	8.32
Yenişehir	2,450	7,473	9,223	2.59
Toplam	**149,390**	**233,061**	**382,541**	**100**

4.9. Diyarbakır İlinde Yıllar İtibariyle Ölen Buzağı Sayıları

Diyarbakır ilinde yıllar itibariyle ölen buzağı sayıları incelendiğinde, yıllar arasında dalgalanmalar olduğu belirlenmiştir. 2018 yılında ölen buzağı sayıları 2017 yılında ölen buzağı sayılarından %26.93 oranında, 2019 yılında ölen buzağı sayılarından ise % 44.43 oranında fazla olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.2). Yerinde ve zamanında uygun aşılamanın yapılmaması, aşı maliyetinin yüksek olması, ithal edilen sığır varlığının artması ve bunların hastalıklı olması başta olmak üzere beslemedeki yetersizlikler, buzağı barınaklarındaki kötü hijyen koşullarının çeşitli hastalık etmeni patojenlerin üremesi için uygun bir ortam olması, her yaştan

hayvanın bir arada tutulması bunların dönemsel ve yaş aralığına göre ayrılmaması gibi sebepler 2018 yılında ölen buzağı sayılarında ciddi bir artışa sebep olmuştur. 2018 yılından sonra yetiştiricilere gerek hayvan hastalıkları konusunda ve gerekse hijyen, beslenme gibi konularda eğitim faaliyetleri gerçekleştirilerek (Anonim, 2018) farkındalık oluşturulması 2018 yılından sonra ölen buzağı sayılarındaki düşüşe etki etmiş olabilir. Bir diğer etken ise 2017 yılından sonra üreticilerin tarımsal destek alabilmesi için buzağının doğumdan itibaren 4 ay yaşatılması şartının getirilmesi sebebi ile üreticilerin buzağı bakım ve besleme konularına daha duyarlı yaklaşmış olabileceğidir.

Şekil 4.2. Diyarbakır ilinde yıl itibariyle ölen buzağı sayıları

4.10. Diyarbakır İlinde Irklara Göre Hayvan Varlığı

Diyarbakır ilinde ırk bazında hayvan varlığı incelendiğinde dişi buzağı, dişi dana, düve ve inek (Sağmal ve kuruda) olmak kaydıyla 36 farklı sığır genotipini (saf ve melez) bünyesinde barındırdığı belirlenmiştir. (Çizelge 4.8). Bununla birlikte toplamda yetiştiriciliği yapılan dişi buzağı, dişi dana, düve ve ineklerin (Sağmal ve kuruda) %7.77'sinin yerli, %15.12'sinin kültür ve %77.09'unun da melez

hayvanlardan oluştuğu saptanmıştır. Bu sonuçlar Şeker ve ark. (2012), Tutkun ve ark. (2017) ile Atmak (2017)'ın bildirişleri ile özellikle kültür ve melez hayvan oranları için farklılık göstermektedir. Bu farklılıklara diğer çalışmalardaki verilerin elde ediliş biçimi (anket veya yüz yüze beyan vb.), bazı çalışmaların farklı illerde yürütülmüş olması sebep olmuş olabilir. Bu da iller arasında gelişmişlik ve sosyo-ekonomik yapıdan dolayı farklı işletmelerde bulunan üreticilerin yerli, kültür ya da bunların melezlerini tercih etme kararına etki etmiş olabilir.

İl genelinde işletme sahipleri tarafından dişi buzağı, dişi dana, düve ve inek toplamı olarak en çok yetiştiriciliği yapılan ilk on ırk sırasıyla 97,267 baş Simental Melezi (%43.36), 28,061 baş Siyah Alaca Melezi (%12.51), 20,528 baş Simental (%9.15), 16,760 baş İsviçre Kahverengisi Melezi (%7.47), 13,032 baş Yerli Kara (%5.81), 11,254 baş Siyah Alaca (%5.01), 10,753 baş Yerli Kara Melezi (%4.79), 10,498 baş Güney Anadolu Kırmızısı Melezi (%4.68), 8,220 baş Yerli Güney Sarısı Melezi (%3.66) ve 2,628 baş Güney Anadolu Kırmızısı (%1.17) olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 4.8). İl genelinde en çok yetiştiriciliği yapılan ırkın Simental ve Siyah Alaca melezleri İsviçre Kahverengisi (Esmer) gibi kombine verimli ırklar olmasına saf ırkların yanında melez genotiplerin uzun süredir bölgede yetiştiriciliğinin yapılmasından dolayı bölge şartlarına daha iyi adaptasyon göstermiş olmaları sebep olmuş olabilir. Koşum ve Kaygısız (2019), Türkiye'deki sağmal ineklerin büyük çoğunluğunu süt verimi yüksek olan Siyah Alaca ırkı oluşturduğunu bununla beraber, son yıllarda özellikle adaptasyon yeteneği yüksek olan Simental sığır sayısındaki artışa dikkat çekmiştir. Araştırmacılar Simental, Siyah Alaca ve Esmer ırkları için yıla bağlı olarak inek ve buzağı adaptasyon özelliklerinde iyileşmeler olduğunu ve yetiştiriciye ödenen hasar tazminatı oranında düşüşler yaşandığını ve bunun nedenini ise her üç ırkın yetiştirildiği işletme şartlarının ve buna bağlı olarak adaptasyon özelliklerinin iyileşmiş olmasıyla açıklamaktadırlar. Araştırmacıların elde ettiği söz konusu bulgular bu çalışmadaki her üç ırkın dahil olduğu genotiplerin yüksek sayıda yetiştirilmesinin sebebinin adaptasyon başarısı olduğuna ilişkin tezi desteklemektedir. Benzer bulgulara Kaygısız ve Harmandar (2018) ve Kaygısız ve ark. (2017)'nın çalışmalarında da rastlanmıştır. Ne var ki bu çalışmadaki söz konusu melez hayvanların melezleme düzeyleri diğer bir değişle F1,

G1, G2 vs. düzeylerinin bilinmemesi kesin bir yargıya varılmasının da önüne geçmektedir.

Bu çalışma da Diyarbakır ilindeki süt sığırcılığına kaynak teşkil eden popülasyonun büyük çoğunluğunun Simental Melezi, Siyah Alaca Melezi, Simental ve İsviçre Kahverengisi Melez'inden oluştuğuna ilişkin bulgular Bakır (2002), Ünalan ve ark. (2013), Atmak (2017), Tutkun ve ark. (2017)'nin bildirişleriyle kabaca benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte Tatar (2007)'ın çalışmasındaki Siyah Alaca ve Siyah Alaca Melezleri için bildirilen sırasıyla %93.9 ve %84.4 değerleri bu çalışmadaki aynı genotipler için bildirilen değerlerden hayli yüksektir.

Bu çalışmada en çok yetiştiriciliği yapılan ırklardan Yerli Kara'nın %5.81'lik payla (13,032 baş) ve Yerli Kara Melezlerinin %4.79'lık bir payla (10,753 baş) toplamda azımsanamayacak bir oranda yetiştiriciliğinin yapıldığı görülmektedir (Çizelge 4.8). Bu çalışmada 4.5. konu başlığında verilen "Hayvan sayılarına göre ilçelerdeki işletme büyükleri" (Çizelge 4.5) incelendiğinde 1-5 baş hayvan barındıran işletmelerin payının %40.40'a tekabül ettiği görülmektedir. Bu durum "düşük kapasiteli aile işletmeleri" olarak tabir edilen işletmelerde sağladığı kimi olumsuz çevre şartlarından ötürü ancak Yerli Kara ırkı ve bunların melezlerinin yetiştirilebildiğini göstermektedir. Gerek kanaatkâr olması gerekse de hastalıklara dayanım kabiliyetinin kültür ve bunların melezi ırklara göre daha yüksek olması, düşük süt verimlerine rağmen bu ırklarında Diyarbakır ilinde tercih edildiğini göstermektedir. Çünkü bu tip aile işletmeleri çoğu zaman elde ettikleri sütü pazarlamak yerine kendileri değerlendirmektedir.

Diyarbakır ilinde kültür ırkları ve bunların melezleri için yetiştiriciliği en az yapılan ırkların Şarole ve melezleri, Hereford ve melezleri, Clavel Aleman, Limuzin, Aberdeen Angus ve melezleri, Aubrac melezleri, Danimarka Kırmızısı ve melezleri, Jersey ve melezleri olduğu, yerli ırklar içerisinde de çalışmanın yapıldığı dönemde Boz ırka ait 9 ve Zavot ırkına ait sadece bir adet kayıt bulunduğu saptanmıştır (Çizelge 4.8). Bununla birlikte Jersey ve melezlerinin azlığı bu genotipin yağışlı ve serin iklime uyum sağlamış olmasıyla, Diyarbakır ilinin iklim şartlarının bu ırka

uygun olmaması ile açıklanabilir. Diğer yetiştiriciliği az sayıda yapılan ırkların ise etçi tip karakterde olması, sütçü özellik gösteren ırkların ise bölgede yeterince tanınmaması popülaritelerinin çok kısıtlı olmasına sebep olmuş olabilir.

Irkların bütünü ele alındığında dişi buzağı, dişi dana, düve ve inek (sağmal ve kuruda) oranlarının sırasıyla %13.57, %17.68, %42.62 ve %26.14 olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar Tutkun ve ark. (2017)'nın bildirişleri ile uyumsuzdur. Araştırmacıların çalışmalarında Diyarbakır ilindeki düve sayısı inek sayısın oldukça altındayken bu çalışma da ise düve sayısı inek sayısın oldukça üzerindedir. Bu farklılık her iki çalışmadaki verilerin elde ediliş biçimindeki farklılıktan kaynaklanmış olabilir. Bu çalışmada veriler Diyarbakır Damızlık Sığır Yetiştirici Birliği ve Diyarbakır İl Tarım ve Orman Müdürlüğünden elde edilmişken Araştırmacılar verilerini belirledikleri işletmelerden üreticilerle yüz yüze görüşerek toplamışlardır.

Çizelge 4.8. Diyarbakır ilinde ırk bazında dişi buzağı, dişi dana, düve ve inek varlığı (baş).[1]

Irk	Dişi Buzağı	Dişi Dana	Düve	İnek	Toplam	%
Simental M.	16,695	19,287	43,652	17,633	97,267	43.3689
Siyah Alaca M.	2,700	4,186	10,998	10,177	28,061	12.5117
Simental	1,912	2,311	8,253	8,052	20,528	9.1529
İsviçre Kahverengisi M.	1,294	1,926	7,026	6,514	16,760	7.4729
Yerli Kara	1,504	2,682	6,639	2,207	13,032	5.8106
Siyah Alaca	768	472	2,926	7,088	11,254	5.0179
Yerli Kara M.[2]	1,450	2,329	5,167	1,807	10,753	4.7945
Güney Anadolu Kırmızısı M.[2]	1228	3,181	5,036	1,053	10,498	4.6808
Yerli Güney Sarısı M.[2]	2,035	2,064	3,230	891	8,220	3.6651
Güney Anadolu Kırmızısı	343	691	1,089	505	2,628	1.1718
Yerli Güney Sarısı	221	204	349	926	1,700	0.7580
İsviçre Kahverengisi	30	28	425	1,215	1,698	0.7571
Kırmızı Alaca M.	147	158	414	209	928	0.4138
Kırmızı Alaca	10	17	67	180	274	0.1222
Doğu Anadolu Kırmızısı. M.[2]	32	13	59	48	152	0.0678
Şarole M.	9	52	44	27	132	0.0589
Şarole	4	4	106	15	129	0.0575
Boz Irk M.[2]	13	11	43	15	82	0.0366
Doğu Anadolu Kırmızısı	10	11	15	30	66	0.0294
Hereford M.	9	7	7	2	25	0.0111
Hereford	3	8	-	7	18	0.0080
Clavel Aleman	2	2	8	5	17	0.0076
Limuzin M.	-	3	5	5	13	0.0058
Boz Irk	2	2	1	4	9	0.0040
Aberdeen Angus	-	1	4	2	7	0.0031
Aberdeen Angus M.	-	-	4	2	6	0.0027
Zavot M.[2]	-	-	3	1	4	0.0018
Aubrac M.	-	-	2	1	3	0.0013
Clavel Aleman M.	-	2	1	-	3	0.0013
Danimarka Kırmızısı	-	-	3		3	0.0013
Angler M.	-	-	2	-	2	0.0009
Belçika Mavisi M.	1	-	1	-	2	0.0009
Danimarka Kırmızısı M.	-	-	1	-	1	0.0004
Jersey	-	-	-	1	1	0.0004
Jersey M.	-	-	1	-	1	0.0004
Zavot	1	-	-	-	1	0.0004
Toplam	**30,423**	**39,652**	**95,581**	**58,622**	**224,278**	**-**
%	**13.57**	**17.68**	**42.62**	**26.14**	**-**	**-**

[1]: Irk isimlerinin sonuna konulan M harfi "Melez" anlamına gelmektedir. Ancak hangi ırkla hangi düzeyde melezlenmiş olduğu bilinmemektedir.

[2]: Fenotip olarak yerli hayvan ırkına ait özellikler göstermekle birlikte, melezlendiği genotip bilinmemektedir.

4.11. Diyarbakır İlinin Yıl İtibariyle Almış Olduğu Destekleme Miktarları

Diyarbakır ilinde hayvancılığın geliştirilmesi, sağlıklı üretimin artırılması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve kayıt sisteminin güncel tutulması amacıyla buzağı, anaç sığır ve süt desteklemeleri adı altında 3 kalemde destek verildiği tespit edilmiştir. Gerek destekleme miktarları ve gerekse işletme sayılarında yıl itibariyle artışlar olduğu, destekleme miktarları bakımından en fazla desteğin sırasıyla buzağı, süt ve bunu anaç sığır desteğinin takip ettiği araştırma sonucunda saptanmıştır. 2015 yılından sonra anaç sığır desteklemesi tek bir kalem altında buzağı desteklemesi olarak verildiğinden 2015 yılından sonra anaç sığır desteği adı altında destekleme ödemesi yapılmamıştır (Çizelge 4.9). Ürettiği ürünün satış fiyatını belirlemede yetiştiricinin karar verici merci olmaması ve piyasa koşullarına göre fiyatın belirlenmesi, yem bitkileri üretimi ile çayır meraların korunması ve ıslahının yetersiz olması, hayvan hastalıklarının artması ve bunların korunması ve tedavi masraflarının artması girdi maliyetlerinin yüksek olmasına sebep olmuş, dolayısıyla destekleme ödemelerinde artış olmasına rağmen yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı üretimde artış sağlanamadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar Atmak (2017)'nin bildirişleri ile uyum içerisindedir.

Çizelge 4.9. Diyarbakır ilinin yıl itibariyle almış olduğu destekleme miktarları(TL).

Yıllar	Buzağı Desteklemeleri		Anaç Sığır Desteklemeleri		Süt Desteklemeleri	
	İşletme Sayısı	Miktar (TL)	İşletme Sayısı	Miktar (TL)	İşletme Sayısı	Miktar (TL)
2015	499	278,511	3,807	8,151,614	713	2,660,314
2016	2,036	7,004,224	-	-	862	3,236,429
2017	25,205	43,313,483	-	-	566	4,626,109
2018	27,711	51,848,159	-	-	1,159	6,592,016
Toplam	**55,451**	**102,444,377**	**3,807**	**8,151,614**	**3,300**	**17,114,868**

4.12. Diyarbakır İlinde 2017 ve 2018 Yılı Süt Verimlerine İlişkin Tutulan Kayıtlar

Diyarbakır ilinde çalışmanın tamamlandığı dönemden iki yıl öncesine (2017 ve 2018 yılları) ait DDSYB'ye bildirilen süt verim kayıtları incelendiğinde 2017 yılına ilişkin sadece Bağlar, Bismil, Çermik, Çınar, Eğil, Ergani, Kayapınar, Silvan ve Sur ilçelerine, bununla birlikte 2018 yılına ilişkin de sadece Bağlar, Bismil, Eğil, Ergani, Kayapınar, Silvan, Sur ve Yenişehir ilçelerine ilişkin kayıtlara belirli aylar dahilinde rastlamak mümkün olmuştur. Diğer altı ilçe olan Kulp, Hazro, Dicle, Kocaköy, Hani ve Çüngüş ilçelerine ait DDSYB'ye bildirilen 2017 ve 2018 yıllarına ilişkin süt verim kayıtları bulunamamıştır / rastlanılmamıştır. Bu altı ilçeye ait 20 baş ve üzeri hayvan barındıran işletmelerin 20 baş ve üzeri hayvan barındıran tüm işletmeler içindeki payları sırasıyla %14.9, %4.5, %2.6, %1.4, %1.2 ve %0.06 dır (Çizelge 4.5). Bu ilçelerden Kulp'un payının (%14.9) azımsanmayacak bir orana sahip olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Çizelge 4.10 ve 4.12'den de anlaşılacağı üzere DSYM'ne süt verimi kaydı bildiren diğer ilçelerinde kimi aylarda hiç kayıt bildirmediği ya da kayıtlarının olmadığı göze çarpmaktadır. Söz gelimi 2017 yılında Çermik ilçesinde Temmuz ayından Aralık ayına kadar, Silvan ilçesinde Ocak ayından Ekim ayına kadar her hangi bir süt verimi kaydına rastlanamazken, benzer şekilde 2018 yılında Bağlar, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinde altı ila on ay boyunca kayıt bulunmadığı görülmektedir. Bu durum Çizelge 4.11 ve Çizelge 4.13'de görüldüğü üzere günlük ortalama süt verimlerinin de aylar boyunca tamamıyla hesaplamamasına yol açmıştır.

Çizelge 4.10. Diyarbakır ilinde 2017 yılı aylar itibariyle bazı ilçeler bazında hayvan başına düşen aylık süt ortalamalarına ilişkin kayıtlar (kg)[1].

İlçe / Ay	Bağlar	Bismil	Çermik	Çınar	Eğil	Ergani	Kayapınar	Silvan	Sur
Ocak	375.80	253.75	150.74	150.70	350.16	310.45	95.16	*	298.90
Şubat	350.25	180.35	165.74	190.25	356.16	300.00	88.72	*	253.37
Mart	367.80	315.50	175.05	210.00	340.00	320.90	118.15	*	437.44
Nisan	396.33	220.52	142.15	229.75	366.32	305.00	100.15	*	407.11
Mayıs	401.55	269.63	172.17	220.55	345.10	315.90	115.82	*	415.00
Haziran	428.33	320.50	189.33	258.75	361.76	310.45	112.49	*	365.43
Temmuz	1,012.5	220.15	*	625.15	458.91	331.02	101.40	*	320.54
Ağustos	910.00	290.17	*	1.022	450.00	320.01	160.97	*	316.92
Eylül	875.48	300.19	*	750.25	467.82	342.00	*	*	352.89
Ekim	406.03	265.18	*	742.85	186.82	311.68	156.25	*	322.05
Kasım	902.15	325.50	*	615.25	150.00	305.00	159.37	107.52	323.87
Aralık	1,025.31	298.18	*	841.75	184.00	329.60	*	122.12	347.04
Ortalama Yıllık Toplam	**7451.53**	**3259.62**	**-**	**5857.25**	**4017.05**	**3802.01**	**-**	**-**	**4160.56**

[1]: DDSYB'ne ulaştırılan faturalara kayıtlarından tespit edilmiştir. Diğer ilçelere ilişkin kayıt tespit edilememiştir.

***** Kayıt bulunmamaktadır.

** Eksik ay/aylar bulunması sebebi ile ortalama yıllık verim hesaplanamamıştır.

Çizelge 4.11. Diyarbakır ilinde 2017 yılı aylar itibariyle bazı ilçeler bazında hayvan başına düşen günlük süt ortalamaları (kg).

İlçe / Ay	Bağlar	Bismil	Çermik	Çınar	Eğil	Ergani	Kayapınar	Silvan	Sur
Ocak	12.53	8.46	5.02	5.02	11.67	10.35	3.17	*	9.96
Şubat	11.68	6.01	5.52	6.34	11.87	10.00	2.96	*	8.45
Mart	12.26	10.52	5.84	7.00	11.33	10.70	3.94	*	14.58
Nisan	13.21	7.35	4.74	7.66	12.21	10.17	3.34	*	13.57
Mayıs	13.39	8.99	5.74	7.35	11.50	10.53	3.86	*	13.83
Haziran	14.28	10.68	6.31	8.63	12.06	10.35	3.75	*	12.18
Temmuz	33.75	7.34	*	20.84	15.30	11.03	3.38	*	10.68
Ağustos	30.33	9.67	*	34.07	15.00	10.67	5.37	*	10.56
Eylül	29.18	10.01	*	25.01	15.59	11.40	*	*	11.76
Ekim	13.53	8.84	*	24.76	6.23	10.39	5.21	*	10.74
Kasım	30.07	10.85	*	20.51	5.00	10.17	5.31	3.58	10.80
Aralık	34.18	9.94	*	28.06	6.13	10.99	*	4.07	11.57

*****Kayıt bulunmadığı için hesaplanamamıştır.

DDSYB'ne süt verimlerine ilişkin kayıt bildirilmemesi sahada birtakım aksaklıklara işaret etmektedir. Kayıt dışı üretimin yol açtığı sorunların başında söz konusu sahada ne kadar süt üretildiği tam olarak saptamamakta ve bunun sonucu olarak da uygulanabilecek gerek bilimsel gerekse de ekonomik yönlendirmelerin başarıya ulaşma şansı azalmaktadır. Söz konusu hayvanların soy kütüğüne kayıtlı olup buna karşılık düzenli verim kayıtlarının bulunmaması bölgesel ya da ulusal çapta ıslah programlarına hayvanlara ilişkin doğru bilgi akışını olanaksız kıldığı gibi hayvanların oluşturulan çevre şartlarına ne gibi tepki verdiklerinin bilimsel anlamda ortaya konulamaması bunun sonucunda damızlık değerlerinin hesaplanamaması, bölgedeki hayvanların genetik potansiyellerinin ortaya çıkarılamaması gibi sorunları beraberinde getirir. Bu ise bölge ve ülke hayvancılığı için ciddi anlamda ekonomik kayıplara yol açtığı gibi şimdiye kadar uygulamaya çalışılan hayvan ıslahına dayalı yürütülmekte olan kimi projeler için harcanan emeklerinde boşa gideceği anlamına gelmektedir.

Burada kayıt dışılığın üretilen sütün pazarlanma aşamasında ortaya çıktığı söylenebilir. Gerçekleşmesi gereken süreçte, üretici sütünün işleme tesislerine fatura karşılığı pazarlar. Fabrika ya da işleme tesislerinin üreticiden fatura karşılığında satın aldıkları sütün fiyatı belirlenirken Ulusal Süt Konseyi'nin tavsiye kararını esas alınır. Örneğin bu çalışmanın süt verim kayıtlarını teşkil eden 2017-2018 yılları arasında Ulusal Süt Konseyi litre sütün fiyatını söz konusu yıllar arasında en düşük 1.21 TL, en yüksek 1.70 TL arasında belirlemiştir (Anonim, 2020e). Bundan sonraki süreçte ise işleme tesisinden aldığı faturayı DDSYB'ye teslim eder. Aksi takdirde destekleme alamayacaktır. Ancak kimi üreticiler ürettikleri sütü Ulusal Süt Konseyi'nin belirlediği fiyatın üstünde pazarlamak için kimi süt işleme tesislerine ve özellikle de mandıralara fatura almadan daha yüksek fiyata pazarlama yolunu tercih etmektedirler. Bu sayede desteklemelerden elde edecekleri gelire yakın belki de daha fazla gelir edeceklerini ve destekleme almak için gerçekleştirilmesi gereken çeşitli prosedürlerle uğraşmamış olacaklarını düşünmektedirler.

Çalışmanın yapıldığı dönemde Diyarbakır il genelinde 1-5 arasında hayvan kapasitesine sahip işletmelerin toplam işletmeler içindeki payının %40.40 olduğu ve

bunların küçük aile işletmeleri olduğu, sağım hijyeni ve diğer hijyenik kurallara yeterince dikkat etmedikleri ve bunun sonucu olarak da bazı işleme tesislerinin istediği kalitede süt üretemiyor olmaları, ya da kaliteli süt üretebilseler dahi bunları süt işleme tesislerine ulaştıramıyor olmaları bu işletme sahiplerinin sütlerini pazarlarken yukarıda bahsedilen faturasız pazarlama yolunu tercih etmelerine sebep olabilir. Aynı zamanda kimi az sayıda hayvan bulundurulan üreticiler ürettikleri sütü pazarlama amacı gütmeyip kendi aile ihtiyaçları için karşılamaktadırlar.

Çizelge 4.10 incelendiğinde bağlar ilçesinde 2017 yılında inek başına ortalama olarak 7451.53 l süt üretildiği, diğer bir değişle hayvan başına günlük ortalama süt veriminin 20 l kadar olduğu anlaşılmaktadır. Buda ilçenin süt verim kayıtları bulunan işletmeler içinde en yüksek ortalamaya sahip olduğunu göstermektedir. Bunu sırasıyla Çınar (5857.25), Sur (4160.56), Eğil (4017.05), Ergani (3802.01) ve Bismil (3259.62) ilçeleri izlemektedir. Çermik, Kayapınar ve Silvan ilçelerinde ise yıl boyunca tüm aylara ilişkin kayıtlar bulunmadığından değerlendirme yapılamamıştır. Dolayısı ile bu ilçelere göre süt verim düzeyleri ancak DDSYB'ne fatura karşılığı bildirimleri olan işletmelere ilişkin aylar bazında da eksiksiz kayıtlar göz önünde bulundurulduğunda geçerlidir.

Diğer taraftan DDSYB'nin, üreticilerin fatura bilgilerine göre süt verim takibi yaptığı bunun dışında beyan kabul etmediği göz önünde bulundurulduğunda 2017 yılı için Bağlar, Bismil, Çınar, Eğil, Ergani ve Sur ilçelerine ilişkin verilerin gerçeği yansıttığı söylenebilir.

Bağlar ilçesinin diğer ilçelere göre hayvan başına düşen süt veriminin daha yüksek olması genotip olarak Simental melezlerinin etkin olarak kullanılması, bunun yanında Bağlar ilçesi genelinde 20 baş ve üstü sığıra sahip işletmelerin payının %8.4 olması (Çizelge 4.5), 51-100 baş arası 95, 101-200 baş arası 18 ve 201-500 baş arası 1 adet işletme olması (Çizelge 4.4) ve toplamda 1789 adet soy kütüğüne ve ön soy kütüğüne kayıtlı işletme bulunuyor olması (Çizelge 4.2) ile açıklanabilir. Söz konusu parametreler bakımından Bağlar ilçesinden daha iyi durumda olan ilçeler olsa da bunların tümü ele alındığında Bağlar ilçesinin hayvan ve işletme varlığını daha etkin

kullanmış olduğu söylenebilir. Bunun yanında bağlar ilçesi mera varlığı bakımından (183,070.40 da) Diyarbakır'da mera varlığı bakımından Ergani ilçesinden (401,392.26 da) sonra ikinci sıradadır (Çizelge 1.1). Bağlar ilçesinin 2017 yılına ilişkin eldeki kayıtlar dikkate alındığında en yüksek süt ortalamasına sahip olmasının mera alanlarını da diğer ilçelere göre daha etkin şekilde kullandığı söylenebilir. Süt verimine ilişkin Bağları takip eden Bismil, Çınar, Eğil ve Ergani ilçelerindeki mera varlıklarının da genişlik bakımından tüm ilçeler içinde üst sıralarda olduğu, en geniş mera varlığının Ergani ilçesinde olmasına rağmen süt verimi ortalamaları bakımından dördüncü sırada yer alması başta Ergani ilçesi olmak üzere Çınar ve Eğil ilçelerinin mera varlıklarından Bağlar ilçesi kadar yararlanmadığının bir göstergesi olabilir. Buna karşılık Sur ilçesi ise mera varlığı bakımından (38,154.11 da) Bismil, Eğil ve Ergani ilçelerine göre daha fakir olmasına rağmen (Çizelge 1.1) süt verimi ortalamaları bu ilçeye ya çok yakındır ya da yüksektir (Çizelge 4.10). Bu ise Sur ilçesinde diğer ilçelere göre yetiştiriciliğin daha entansif koşullara kaydığının bir göstergesi olabilir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi tüm ilçelere ilişkin aylar bazında tam veri elde edilemediğinden bu sonuç tartışmaya açık hale gelmektedir.

Süt verimine ilişkin kayıt tutmadaki tüm aksaklıklar göz önüne alındığında daha sahadan sağlıklı veri toplanabilmesi için bu alanda köklü değişiklerin yapılması gerektiği söylenebilir.

Çizelge 4.12. Diyarbakır ilinde 2018 yılı aylar itibariyle bazı ilçeler bazında hayvan başına düşen aylık süt ortalamalarına ilişkin kayıtlar (kg)[1].

İlçe / Ay	Bağlar	Bismil	Eğil	Ergani	Kayapınar	Silvan	Sur	Yenişehir
Ocak	*	384.90	150.30	250.80	611.84	652.66	503.50	*
Şubat	*	310.50	208.44	299.20	1.110	600.00	494.66	*
Mart	390.03	459.30	179.23	275.00	*	703.32	528.49	390.03
Nisan	350.15	721.50	300.00	302.45	*	602.00	532.94	400.93
Mayıs	494.30	1.055	398.30	352.69	*	779.32	423.82	468.93
Haziran	310.55	651.55	349.15	327.57	*	690.66	405.84	434.00
Temmuz	*	107.11	145.28	210.87	*	780.50	303.17	*
Ağustos	*	168.63	173.20	307.03	*	845.16	301.78	*
Eylül	*	965.82	390.00	190.25	372.30	495.12	319.35	*
Ekim	*	809.82	485.80	335.74	*	460.52	427.52	*
Kasım	*	653.82	437.90	262.74	*	414.04	360.16	*
Aralık	*	*	644.60	*	*	-	503.09	*
Ortalama Yıllık Toplam	**	**	**3862.2**	**	**	**	**5104.32**	**

[1]: DDSYB'ne ulaştırılan faturalara kayıtlarından tespit edilmiştir. Diğer ilçelere ilişkin kayıt tespit edilememiştir.

***** Kayıt bulunmamaktadır.

** Eksik ay/aylar bulunması sebebi ile ortalama yıllık verim hesaplanamamıştır.

Çizelge 4.13. Diyarbakır ilinde 2018 yılı aylar itibariyle bazı ilçeler bazında hayvan başına düşen günlük süt ortalamaları (kg).

İlçe / Ay	Bağlar	Bismil	Eğil	Ergani	Kayapınar	Silvan	Sur	Yenişehir
Ocak	*	12.83	5.01	8.36	20.39	21.76	16.78	*
Şubat	*	10.35	6.95	9.97	37.00	20.00	16.49	*
Mart	13.00	15.31	5.97	9.17	*	23.44	17.62	13.00
Nisan	11.67	24.05	10.00	10.08	*	20.07	17.76	13.36
Mayıs	16.48	35.17	13.28	11.76	*	25.98	14.13	15.63
Haziran	10.35	21.72	11.64	10.92	*	23.02	13.53	14.47
Temmuz	*	3.57	4.84	7.03	*	26.02	10.11	*
Ağustos	*	5.62	5.77	10.23	*	28.17	10.06	*
Eylül	*	32.19	13.00	6.34	12.41	16.50	10.65	*
Ekim	*	26.99	16.19	11.19	*	15.35	14.25	*
Kasım	*	21.79	14.60	8.76	*	13.80	12.01	*
Aralık	*	*	21.49	*	*	*	16.77	*

*****Kayıt bulunmadığı için hesaplanamamıştır.

.

5. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Diyarbakır merkez ve 17 ilçesi baz alınarak hayvan varlığı incelendiğinde, toplam sığır varlığının 623,741 baş olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Diyarbakır genelinde 224,278 baş dişi buzağı, dişi dana, düve ve inek olduğu belirlenmiştir. Büyükbaş hayvan sayısı göz önüne alındığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Diyarbakır ilinin birinci sırada olduğu görülmektedir. Ne var ki Diyarbakır ilinin nüfusu ve tarımla uğraşan kesimin oranı da göz önüne alındığında, Diyarbakır ilinin toplam sığır varlığı bakımından beklenenin altında olduğu kanısına varılmıştır. Bu duruma genç nüfusun önemli bir payının hayvancılık yapmak istememesi, çayır ve mera olarak kullanılabilecek alanların hızla yerleşime açılması, şehir merkezine göçün artışı sebep olarak gösterilebilir. Özellikle genç ve dinamik nüfus adına hayvancılığın cazip hale getirilmesi için sosyal projelere ağırlık verilmelidir.

İl genelindeki barınak yapılarına bakıldığında kapalı barınak tipinin (%87) bölgede daha çok tercih edildiği, bunu sırasıyla yarı açık (%10) ve açık (%3) tip barınak yapılarının takip ettiği görülmektedir. Yurdumuzda yazların çok sıcak, kışların ise nispeten İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesine göre daha az soğuk olduğu bölgelerde kapalı tip barınakların tercih edilmesi beraberinde birçok problemi de (hastalık ve buna bağlı süt veriminde düşüş, buzağı ölümleri) getirmektedir, Özellikle Diyarbakır ilinin iklim karakteristiği göz önünde bulundurulduğunda Diyarbakır il genelinde yarı açık tipte barınakların tercih edilmesi önerilebilir. Bu bağlamda ileride gerçekleştirilmesi düşünülen hayvansal ürün destekleme politikalarında bu durum göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Diyarbakır genelinde süt üretiminde kullanılan ırkların başında sırasıyla farklı düzey Simental melezleri, Siyah Alaca melezleri, Simental ve İsviçre kahverengisi (Esmer) melezleri kullanıldığı görülmektedir. Gerek kültür ırklarının gerekse de bunların melezlerinin genetik potansiyellerini en yüksek mertebede ortaya çıkması ancak çevre şartlarının iyileştirilmesi ile mümkün olacağından daha önce de belirtilen nedenlerle kapalı tip barınak yapasının bu durumu olumsuz olarak etkileyeceği söylenebilir.

Diyarbakır genelinde buzağı ölümlerinde her ne kadar son yıllarda bir düşüş yaşansa da bu düşüş yeterli görülmeyip önlemler daha da artırılmalı eğitim, seminer ve demonstrasyon çalışmaları sık aralıklarla artarak devam etmelidir.

Hayvan sevkleri ele alındığında Diyarbakır'dan il dışına en çok sevkin Ergani ve Bağlar ilçelerinden yapıldığı görülmektedir. Bu durum özellikle çok sıcak geçen yaz aylarında artmakta yaylaların yetersizliğinden dolayı kimi üreticiler hayvanlarını yazları görece daha serin illere götürmektedir. Bu durumun iki olumsuz etkisi vardır. Birincisi sevk ve dönüşte bulaşıcı hastalık riskine yol açmakta bunun sonucu olarak tedaviye ilişkin giderleri artırmakta, hatta hayvan ölümlerine yol açmaktadır. İkincisi ise hayvanlar götürülen yerlerde pazarlanmakta bu da Diyarbakır genelindeki hayvan varlığını azaltmaktadır. Diyarbakır'daki hayvansal ürünlere özellikle de süte ilişkin arz talep dengesi göz önünde bulundurulduğunda hayvan sayısındaki ani azalışlar artan talebi karşılayamamakta bu da süt ve benzeri ürün fiyatlarının yükselebilmesine yol açmaktadır. Diğer illere satılan hayvan sayısı artışına karşın bunların ikame edilememesi Diyarbakır ili içerisindeki ekonomik sirkülasyonu azaltmakta bu da Diyarbakır ilinin ekonomisini olumsuz olarak etkilemektedir. Dolayısıyla sevk edilen hayvanların yerine yenileri mutlaka yetiştirilmeli, sevk işlemlerini arz-talep dengesini bozmayacak şekilde düzenleyebilecek politikalar geliştirilmelidir.

Hayvancılık desteklemelere ilişkin şartlar kapsamında 2017 yılından sonra değişikliğe gidilmesi bunun sonucu olarak da damızlık birliklerine üye olma ve suni tohumlama şartının kaldırılması gibi kimi uygulamaların zorunluluk olmaktan çıkarılması üreticilerin gerekli bilgileri birliklere iletmesinde ihmal ve umursamazlığa sebep olmuş ve bu durum bu çalışmanın gerçekleştiği dönemde Diyarbakır ilindeki soy ve ön soy kütüğü kayıt sistemine de yansımıştır. Üreticinin ortak boğa kullanarak elden aşım yapmaya başlaması sonucu hayvanlarda çeşitli hastalıklar, döl tutma oranında düşüş, verim düşüklüğü hatta hiç verim alınamaması gibi sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle damızlık birliklerine üye olma şartının kaldırılmasıyla soy kütüğünde bulunan hayvan sayısının azalmasına neden olmuştur. Çevre koşularına uyumlu, yüksek süt verimli damızlık ırk ihtiyacını

karşılamak ancak suni tohumlama vasıtasıyla üstün nitelikli sperma kullanımıyla, verim ve soy kütüğü kayıtlarına gereken önemin verilmesi ile mümkün olacağından bu durumun kimi olumsuzluklara yol açacağı söylenebilir. Bu olumsuzluklar bu çalışmada da görülmüştür. Bundan dolayı üreticilerin destek alabilmeleri için suni tohumlama ve damızlık birliğine üye olma şartı geri getirilmelidir. Ayrıca Diyarbakır ilinde suni tohumlamalar il müdürlüklerinde görevli veteriner hekimler tarafından yapılırken, 2015 yılından sonra bu yetki ilçe müdürlüklerine devredildiğinden ve ilçe müdürlüklerinde personel, araç, teknik ekipman yetersizliği ile suni tohumlamanın hem meşakkatli hem de pahalı olması nedeniyle yetiştiricinin gereken önemi vermemesi gibi sebepler 2015 ve sonrasında suni tohumlama sayılarında ciddi bir düşüşe sebep olmuştur. Suni tohumlama yetkisinin sadece veteriner hekimlerde olmaması, gerekli eğitimi almak kaydıyla zooteknist ziraat mühendislerinin de bu uygulamayı yapmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Suni tohumlamanın maliyeti bu şekilde azaltılıp yaygınlaştırılabilir.

Diyarbakır ilindeki süt üretimi yapan işletmelerin yaklaşık %40'ının 1-5 baş arası hayvan barındıran işletmeler olduğu saptanmıştır. Diğer taraftan 51-100 baş hayvan barındıran görece büyük işletmelerin payı ise %0.41'dir. Küçük aile işletmelerinin kırsalda insanların önemli bir gelir kalemi olduğu yadsınamaz. Ancak, bu durum destekleme alabilme adına DSYB'ye üye olma şartının kaldırılması sebebiyle zaten kayıt dışı üretime müsait bir ortamı daha da pekiştirmiştir. Bu işletmeler ürettikleri sütü fatura karşılığı olmaksızın pazarlamakta bu da hayvan başına üretilen süt veriminin hesaplanmasındaki zorluğu daha da artırmaktadır. Her ne kadar tarım il müdürlüklerindeki saha elemanlarının hayvan bazında verim kayıtlarını takip etseler de üreticinin hayvanlarını ve bunlara ilişkin verim kayıtlarını "toplam hayvan" ve "toplam süt" miktarı olarak değerlendirmektedirler. Saha elemanlarının hayvan bazında belirli periyotlarla ölçüm alması görev tanımlarında bulunmamaktadır. Ancak orta ve büyük ölçekli işletmeler için kimi kamu ya da özel sektör tarafından desteklenmekte olan projeler kapsamında görev alan saha elemanları bu işletmeler adına kontrol sağımları gerçekleştirebilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu ölçekteki işletmelerin gerek toplamdaki payı gerekse de barındırdığı hayvan sayısının toplam hayvan varlığı içindeki payı son derece az

olduğundan Diyarbakır genelinde bireysel olarak hesaplanmış toplam süt verim kaydı bulunan hayvan sayısının son derece az olmasına sebebiyet vermektedir.

Unutulmamalıdır ki eğer bir bölgede üretilen süt miktarı hayvan bazında hesaplanamıyorsa ve hayvanların soy kütüğü bilgileri tam ve eksiksiz bir şekilde kayıt altına alınmamış ise o bölgede uzun vadede hayvancılığı desteklemeye yönelik politikaların başarı şansı sınırlıdır. Hatta yoktur bile denilebilir. Çünkü, hangi hayvanın işletmede tutulmasının ekonomik olacağına karar verilmesi, yapılmış ya da yapılacak ıslah çalışmalarının başarıya ulaşıp ulaşmadığının bilimsel olarak değerlendirilmesi, damızlık değerlerinin hesaplanması, ileride ne kadar süt üretilebileceğinin istatistiksel olarak tahmin edilmesi ve bu bağlamda ne kadar kesif ve kaba yem gereksinimi olduğunun/olacağının saptanması, hayvanların maruz kaldığı çevre şartlarının ne kadar iyileştirilmesi gerektiğinin belirlenmesi, kayıt dışılığın önüne geçilmesi, hayvansal ürünlere verilen desteklemede hakkaniyet sağlanması, bir bölgede üretilen süt miktarının hayvan bazında doğru olarak hesaplanmasına ve soy kütüğü bilgilerine bağlıdır. Bu bağlamda denetim günü hayvan başına verim tespiti yapılmasını mümkün kılacak aynı zamanda soy kütüğü bilgilerini eksiksiz takip edecek bir sistem mutlaka gerekmektedir. İşletme kapasitesine bakılmaksızın bir hayvandan hiç olmazsa doğumu takiben aylık periyotlar bazında günlük verdiği süte ilişkin en az 6-7 kayıt elde edilmelidir. Aynı zamanda hiç olmazsa ana ve babalarının kulak numaraları bilinmelidir. Bu kayıtlar sayesinde hayvan başına toplam süt veriminin tahmini matematiksel modellemeler yardımıyla yapılabilmekte bunlarda soy kütüğü bilgileri ile beraber kullanılarak hata payı düşük damızlık değer tahminleri yapılabilmektedir.

Süt verimleri ve soy kütüğü kayıtlarının tutulamamasına yol açacak destekleme politikalarından mutlaka kaçınılmalıdır.

Diyarbakır genelinde mera alanlarının etkin şekilde kullanımı sağlanılmalı, yem bitkisi üretimi artırılmalıdır. Diyarbakır genelinde yem bitkileri yetiştiriciliği genelde hayvancılıkla uğraşan üreticiler tarafından yapılmakta olup, bitkisel üretim yapan çiftçiler tarafından da daha yoğun yapılması için mevcut yem bitkisi teşvik

politikalarında değişikliğe gidilmelidir. Silaj yapımı yaygınlaştırılmalıdır. Çünkü; Diyarbakır ilinde yıllar itibariyle destekleme ödemeleri artmasına rağmen (2015-2018 yılları arasında buzağı, anaç sığır ve süt desteği olmak üzere toplam 127,710,859 TL tutarında destekleme yapılmıştır) başta yem olmak üzere girdi maliyetinin yüksek olması, hastalık kontrolü ve tedavi masraflarındaki artış, çayır mera ve ıslah çalışmalarının yetersizliği gibi nedenlerden dolayı süt verim düzeyi hayvansal üretim destekleme miktarındaki artışa paralel bir artış gösterememiştir.

KAYNAKLAR

ANONİM, 2018. Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele ve Buzağı Hastalıkları Konferansı. Düzenlenme tarihi: 23.01.2018. DüGap Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü. Diyarbakır.

ANONİM, 2020a. Et ve Süt Kurumu 2019 Değerlendirme Raporu. www.esk.gov.tr. Erişim tarihi: 21.08.2020.

ANONİM, 2020b. http://www.diyarbakir.bel.tr/diyarbakir/genel-bilgiler/cografi-bilgiler.html. Erişim tarihi: 29.09.2020.

ANONİM,2020c.https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/diyarbakir.pdf. Erişim tarihi: 29.09.2020.

ANONİM, 2020d. Diyarbakır İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Çayır Mera ve Yem Bitkileri Şube Müdürlüğü.

ANONİM, 2020e. https://ulusalsutkonseyi.org.tr/. Erişim tarihi: 30.09.2020.

ATMAK, A., 2017. Şanlıurfa İlinde Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Yapısı Sorun ve Çözüm Önerileri. Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 34s.

AYGÜL, H., ve ÖZKÜTÜK, K., 2012. Malatya İli Süt Sığırcılığı ve Sığır Besiciliğinin Yapısı. AVKAE Dergisi, 2: 7-11.

BAKIR, G., 2002. Van İlindeki Özel Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Yapısal Durumu. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi, 12(2): 1-10.

BOZ, İ., 2013. Doğu Akdeniz Bölgesinde Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri. KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 16(1): 24-32.

DEMİR, N., ve SANCAR, C., 2012. Gümüşhane İli ve Çevresinde Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Sosyal, Ekonomik ve Teknik Analizi. Alınteri Zirai Bilimler Dergisi, 23(2):18-28.

DEMİR, P., ve ARAL, S., 2009. Kars İlinde Faaliyet Gösteren Süt Sığırcılık İşletmelerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, Araştırma Makalesi, 80(3): 17-22.

GEZER, O. N., 2010. Sivas İli Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özellikleri. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 75s.

GÜL, U., UZUN, B., 2014. Kırmızı Et Durum ve Tahmini. http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/1d90b4d9b82b445da0e3e59563d2afd4.pdf. Erişim tarihi: 30.04.2018.

GÜVEN, O., ÜNAL, B.E., ve DİLEK, Y., 2017. Kars Büyükbaş Hayvancılık Sektör Raporu ve Eylem Planı, Serhat Kalkınma Ajansı.

HOZMAN S. B., ve AKÇAY, H., 2016. Sivas İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine Üye Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Bazı Teknik ve Ekonomik Özellikleri. Tarım Ekonomisi Dergisi, Araştırma Makalesi, 22(1):57-65.

KAYAR, Y., 2011. Denizli Yöresi Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Barınakların Yapısal Yönden Değerlendirilmesi. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 107s.

KAYGISIZ, A., TÜMER, R., ORHAN, H., ve VANLI, Y., 2008. Kahramanmaraş Bölgesi Süt Sığırı İşletmelerinin Yapısal Özellikleri. Süleyman Demirel

Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 3(2): 23-31.
KAYGISIZ, A. ve TÜMER, R. 2009. Kahramanmaraş İli Süt Sığırı İşletmelerinin Yapısal Özellikleri 2. Barınak Özellikleri. KSÜ Doğa Bil. Derg., 12(1):40-47.
KAYGISIZ, A., YILMAZ, İ., ve KOŞUM, S., 2017. Şanlıurfa İlinde Siyah Alaca Irkı Sığırların Yetiştirici Şartlarında Bazı Adaptasyon Özellikleri. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Doğa Bilimleri Dergisi, 20(2):133-136.
KAYGISIZ, A., ve HARMANDAR, A., 2018. Kahramanmaraş İlindeki İki Özel İşletmede Kültür Irkı Sığırların Adaptasyon Düzeylerinin Sigorta Hasar Tazminatı Alma Kriteri Bakımından Karşılaştırılması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarım ve Doğa Dergisi, 21(2): 215-219.
KOŞUM, S., ve KAYGISIZ, A., 2019. Malatya ilindeki Siyah Alaca, Simental ve Esmer Irkı Sığırların, Sigortadan Hasar Tazminatları Alma Kriteri Bakımından Karşılaştırılması. Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 23(4):422-431.
SCHNEIDER K., GUGERTY, M. K., 2011. Agricultural Productivity and Poverty Reduction: Linkages and Pathways, The Evans School Review, Vol. 1, Num. 1, Spring, 56-74.
SEMERCİ, A., ve ÇELİK, A.D., 2016. Türkiye'de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu. Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 21(2): 182-196.
SOYAK, A., SOYSAL, M. İ., ve GÜRCAN, E. K., 2007. Tekirdağ İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Siyah Alaca Süt Sığırlarının Çeşitli Morfolojik Özellikleri. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 4(3):297-305.
ŞAHİN, K., ve GÜRSOY, K. A., 2016. Iğdır İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Sosyo Ekonomik Yapısı. Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, Araştırma Makalesi, 5: 118-129.
ŞEKER, İ., TASALI, H., ve GÜLER, H., 2012. Muş İlinde Sığır Yetiştiriciliği Yapılan İşletmelerin Yapısal Özellikleri. Fırat Üniversitesi, Sağlık. Bilimleri Veterinerlik Dergisi, 26(1): 09-16.
TANDOĞAN, M., 2006. Afyonkarahisar İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Karlılık Analizi ile İşletmelerde Karşılaşılan Üretim ve Pazarlama Sorunları. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hayvancılık İşletme Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 56s.
TATAR, A. M., 2007. Ankara ve Aksaray Damızlık Sığır Yetiştiricileri İl Birliklerine Üye Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Yapısı ve Sorunları. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 118s.
THORNTON, P.K., 2010. Livestock Production: Recent Trends, Future Prospects, Philosophical Transactions of the Royal Society B, 365: 2853-2867.
TURGAY, A., ve BAKIR, G., 2011. Giresun Yöresindeki Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Yapısal Özellikleri. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 40(1): 37-47.
TUTKUN, M., DENLİ, M., ve SESSİZ, A., 2017. Diyarbakır İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Yapısal Durum Analizi. Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, Araştırma Makalesi, Diyarbakır, 5(5): 476-483.
TÜİK, 2019. www.tuik.gov.tr. Sayı:21822.

ÜNALAN, A., SERBESTER, U., ÇINAR, M., CEYHAN, A., ŞEKEROĞLU, A., ERDEM, T., ve YILMAZ, S., 2013. Niğde İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Mevcut Durumu, Başlıca Sorunları ve Çözüm Önerileri. Türk Tarım –Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 1(2): 67-72.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Maşallah BARUT
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi : Diyarbakır-01.01.1990
Telefon : (0538) 7744369
e-mail : barutmasallah21@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Adı , İlçe, İl	Bitirme Yılı
Önlisans	: Dicle üniversitesi, Bismil, Diyarbakır Organik Tarım Teknikeri	2010
Lisans	: Harran üniversitesi, Haliliye, Şanlıurfa Zir. Fak. Zootekni Böl.	2015
Yüksek lisans	: Harran Üniversitesi, Haliliye, Şanlıurfa Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı	2020

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Kurum	Görevi
2012-	Tarım ve Orman Bakanlığı	Ziraat Mühendisi

UZMANLIK ALANI: Büyükbaş Hayvan Yetiştirme

YABANCI DİLLER: İngilizce